

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

„Přístup českých poslanců a poslankyň k rodičovství:
analýza parlamentních debat“

Šárka Uchytlová Špátová

Vedoucí práce: PhDr. Hana Havelková

Praha 2006

Prohlášení:

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze 28.9.2006

.....
Šárka Uchytlová Špátová

Poděkování

Poděkování patří zejména mé rodině za její trpělivost a v neposlední řadě vedoucí mé práce PhDr. Haně Havelkové, která byla velmi ochotná kdykoli poradit a konzultovat moji práci.

Obsah

ÚVOD	3
<u>Teoretická část</u>	
1. Sociální stát.....	6
1.1. Různé pohledy na sociální stát	7
2. Měšťanský model rodiny	8
3. Modely mateřství	11
3.1. matka pečující a vydělávající	12
3.2. biologické a politické mateřství	13
4. Legislativa v České republice	15
4.1. Finanční zabezpečení rodin	15
4.1.1. Sociální podpora	16
4.1.2. Sociální pojištění	16
4.1.3. Sociální péče	16
4.2. Pracovněprávní aspekty života rodiny	17
4.2.1. Mateřská dovolená	17
4.2.1.1. finanční pomoc v mateřství	18
4.2.2. Rodičovská dovolená	19
4.2.2.1. Rodičovský příspěvek	20
4.2.3. Ochrana těhotných a kojících žen	21
4.3. Sociální služby pro rodiny	22
5. Některé základní teze	23
<u>Praktická část</u>	
6. Metodologie	24
6.1. Prameny	24
6.1.1. Popis pramene	25
6.1.2. Kritika pramene	26
6.2. Kvalitativní analýza	27
6.2.1. analýza argumentů	27
7. Pojetí konceptu mateřství v parlamentních debatách o novelách zákonů	30

7.1. První volební období 1992-1996	30
7.2. Druhé volební období 1996-1998	38
7.3. Třetí volební období 1998-2002	39
7.4. Čtvrté volební období 2002-2006	44
8. Shrnutí	55
ZÁVĚRY	57
Příloha č. 1	
Příloha č. 2	

ÚVOD

Moje práce není z oblasti veřejné politiky. Zabývala jsem se v ní otázkou diskurzu, argumenty jednotlivých poslanců a poslankyň na téma vztah k mateřství, k rodině a tématům týkajících se rodiny.

Je mateřství, resp. rodičovství a následná péče o děti věcí veřejnou nebo je vykazováno do sféry soukromé? Činí stát nějaká opatření ve prospěch žen-matek a mužů-otců? Podporují argumenty mluvčích v PSP ČR rozdělení rolí dle genderu v rodinách? Jak přistupují naši zákonodárci a zákonodárkyně k nejpotřebnějším, jako jsou mladé rodiny s malými dětmi, k matkám, k otcům a k samotným dětem? Je tedy kladen důraz na rodinu, na ní je velká zodpovědnost, ale co naopak udělá stát pro ni? Co udělá veřejná sféra pro tu soukromou, na které je vitálně závislá? Všechny sociální státy diskutují tyto otázky, jedná se o samozřejmou agendu všech sociálních států, já jsem ovšem nehledala odpovědi na otázky tohoto typu, ale zkoumala jsem povahu diskuze o nich v Parlamentu České republiky, zejména skryté koncepty mateřství, rodičovství, dělby práce a rolí v rodině atd. z genderové perspektivy.

Zvláštní pozornost jsem věnovala skrytým konceptům rodiny, mateřství. Při výběru pramene, parlamentních debat, jsem vycházela z toho, že tento typ argumentace se bude objevovat v souvislosti s tématy veřejné politiky, jak byly zmíněny výše.

Kvalita rané péče je bezpochyby jeden z nejdůležitějších rozhodujících činitelů lidského intelektuálních a emocionálních schopností. Rozsáhlá a rostoucí skupina výzkumů v rozvoji dítěte ukázala, že péče pokládá v malém dítěti nutné základy pro formování lidských znalostí, dovedností, tvořivosti a podnikání.

Jak k tomuto fenoménu přistupují poslanci a poslankyně v Parlamentu? Jejich argumenty totiž reflektují jejich postoje k tématu a také se promítají do legislativy, která řídí a určuje život matek, rodičů v České republice.

Původně jsem chtěla zkoumat to, jak se diskutuje o mateřství, o matkách, zejména ze dvou rovin, a to, jak se zákonodárci/kyně staví k pomáhání v péči a ve výchově dětí, a druhé, jak k pomoci finanční. Jak jsem se probírala sněmovními tisky, docházela jsem k tomu, že mateřství není vůbec v debatách reflektováno, hovoří se spíše o rodinách jako celku, což s sebou implicitně neslo to, že se opatření týkala žen, kterým bylo velmi často

„doporučováno“, aby zůstávaly doma se svými dětmi co nejdéle. Takže v podstatě se to týkalo žen-matek, ale termín mateřství padl málokdy.

Téma se mi tedy trochu posunulo směrem k rodině obecně, oproti původnímu očekávání.

Snažila jsem se vypořádat, jakými argumenty podporují poslanci a poslankyně stanoviska pro nebo proti sociální, resp. jestli někdo vůbec je proti sociální pomoci vůbec, jaké argumenty pro to má atd. Předpokládala jsem, že bude rozdíl mezi stranami, které se profilují jako „socialistické“, „sociální“ a jsou převážně v levé části našeho politického spektra, a těmi, které jsou „pravicové“, „konzervativní“. Právě o stranách pravicových jsem si myslela, že budou zakládat své argumenty na biologismu, naturalismu a naopak levicovým stranám jsem přisuzovala spíše konstruktivistický přístup k rodinám a k rolím v nich. Zároveň mě zajímalo, zda jsou jejich argumenty pouze intuitivní nebo zda se opírají o nějaké teoretické koncepty.

Diskuze jsem si vybrala z let 1993-2006 ke shora zmíněným legislativním otázkám s tím, že jsem nesledovala věcnou ani právní stránku věci, ale diskurz. Jako teoretický rámec pro svou práci jsem zvolila příslušné zákony, literaturu o základních principech sociálního státu, sociologickou literaturu o konceptech mateřství, péče o děti. Na základě výše zmíněných otázek jsem se rozhodla analyzovat argumenty parlamentních debat, jelikož to jsou velmi konkrétní přímé prameny, ze kterých jasně vyplývají postoje jak jednotlivců, tak politických stran. Prameny v mé práci byly stenoprotokoly (doslovný přepis jednotlivých promluv) z jednání PSP ČR o návrzích novelizací stávajících zákonů i z přijímání zákonů zcela nových, které se týkaly mateřské dovolené, rodičovské dovolené a rodiny vůbec. Přístupné jsou cca jednu hodinu po jednání na webových stránkách PSP ČR (www.psp.cz). Celkově se jednalo zhruba o objem 350 stránek stenoprotokolů a důvodových zpráv k jednotlivým návrhům. Stenoprotokoly bylo nutno přečíst několikrát, než jsem mohla začít s vyvozováním určitých závěrů, nebo alespoň s jejich popisem a následnou analýzou argumentů. K materiálům jsem přistupovala s genderovým přístupem, snažila jsem se o zjištění, do jaké míry si politici uvědomují koncept mateřství, zda ho reflektují. Jejich argumenty jsem se snažila analyzovat na základě svého genderového přístupu. Přístup analýzy argumentů mě přivedl k jejich typologizaci.

Moje práce může ukázat na konkrétních případech způsoby uvažování lidí, kteří tvoří legislativní rámec, ve kterém následně my žijeme, který ovlivňuje nejen naše životy, ale i životy budoucí generace, pokud se nezmění zásadním způsobem myšlení lidí v poslanecké

sněmovně. Myslím, že je důležité být si vědomi toho, jak uvažují zákonodárci/kyně zejména proto, že to ovlivňuje naši budoucnost.

Teoretická část

Nejprve se pozastavím u pojmu sociální stát. Považuji to za důležité z toho důvodu, že celá problematika, kterou se zabývám, se odehrává v rámci sociálního státu. Je to rámec, ve kterém je vidět, do jaké míry naši zákonodárci/kyně uvažují o určitých sociálních službách. Zda již považují některé jeho funkce za samozřejmé, zda to z jejich argumentace vyplývá a/nebo co od něho očekávají, zda ho definují, zda ho reflektují atd.

1. Sociální stát

V dnešní době si málokdo dovede představit situaci, že by se v těžkých chvílích (nebo třeba jen neočekávaných) nemohl obrátit na nějakou instituci, která by mu neposkytla alespoň částečnou podporu v jeho situaci. Velmi často slyšíme z médií či od ostatních spoluobčanů, že úřady, resp. instituce na obyčejné lidi, kteří je nejvíce potřebují, nemají čas, peníze atd. Myslím si ovšem, že Česká republika je moderní stát se spoustou sociálních institucí (jak státních organizací a institucí, tak nestátních), které se setkávají s mnoha občany České republiky a které se snaží pomáhat, jak jen to je možné.

Stát prošel mnoha vývojovými stadii v historii společnosti (i když společnost sama je starší než stát, státní uspořádání). „*Na formování státu se podílely faktory politické a ekonomické, ale i kulturní tradice země a myšlenkové proudy, směry a koncepce, promítající se do různých politických hnutí. Tyto faktory výrazně ovlivnily i funkce státu.*“ (Večeřa, 1996: 17). Stát má určité funkce, které slouží společnosti. Laicky si každý dovede představit, jaké funkce by měl stát zajišťovat, jak by měl společnosti sloužit, jsou to zejména ochrana občanů, jejich práv a svobod, zajišťování pořádku, řádu, aby společnost mohla bezpečně fungovat, zajištění sociální podpory alespoň těm nejpotřebnějším. V odborné literatuře se setkáme samozřejmě s více funkcemi a velmi detailněji popsány. (viz např. Večeřa, 1996 nebo Potůček, 2005).

Často se setkáváme s pojmem „sociální stát“ (anglicky „**welfare state**“ – „**prospěšný, pečující stát**“ – dle slovníku AJ-ČJ, Řešetka, 2003). Anglický ekvivalent jsem uvedla proto, že se mi z jeho názvu zdá zřejmější, o co jde. Pojem „sociální stát“ je méně průhledný¹. Právě

¹ Miloš Večeřa upozorňuje v obsáhlé poznámce č. 22 ve své díle na str. 25 na různé významové konotace pojmu „sociální“. Měli bychom si dát pozor na užívání onoho přídavného jména, které je velmi lehce zneužitelné a dobře matoucí.

proto je namístě jeho definice, jak jsem se o ni opírala ve své práci. Vycházela jsem zejména ze dvou publikací, a to: *Sociální stát* od Miloše Večeři a *Veřejná politika* od Martina Potůčka. Sociální stát – tento pojem je v různých státech, ekonomikách nazírán pod jiným „úhlem pohledu“ a tudíž má i jiné podoby, které jsou dané samozřejmě historickým vývojem i mentalitou určité společnosti. Večeřa ve svém díle hovoří o sociálním státě ekonomicky vyspělých zemí, čímž patrně myslí euroamerickou společnost, resp. státy tzv. západní a střední Evropy a Severní Ameriku (USA a Kanadu). „*Současný kapitalismus vyspělých států existuje v podobě sociálního státu*“. Na tomto názoru se shodují teoretici sociálního státu, přestože na jeho konkrétní podoby mají odlišné názory (Večeřa: 1996: 9). Sociální stát je založen na myšlence, „*že sociální podmínky jednotlivce nejsou jen záležitostí jeho a jeho rodiny, ale také záležitostí společnosti. Tento postoj se projevuje v myšlení a jednání lidí, v oblasti práva, v institucionálním uspořádání i v opatřeních sociální politiky.*“ (Potůček, 2005:252). Definice sociálního státu je mnoho, stejně jako je mnoho teoretiků sociálního státu. Jelikož existuje mnoho různých názorů ať již na název, či na obsah pojmu, je nutno vždy definovat, se kterým pojmem člověk ve své práci operuje. Já jsem se ve své práci opírala o výše citovanou definici z díla Martina Potůčka.

1.1. Různé pohledy na sociální stát

Záleží také z jakého úhlu pohledu se na „sociální stát“ díváme, jaké zaujímáme stanovisko k sociálním aktivitám. Dají se rozlišit na: konsensuální koncept, konfliktuální teorii, liberální koncepci a konzervativní koncepci (Večeřa, 1996: 33-54).

Konsensuální koncept – předpokládá nadřazení celku nad jednotlivé prvky celého sociálního systému. Tím, že se jedinec podřídí získá záštitu systému, který ho chrání před jinými subjekty.

Konfliktuální teorie – vychází z teorie konfliktu, kdy je společnost rozdělena vertikálně, tudíž je ve společnosti sociální nerovnost, která způsobuje rozdílnost zájmů. Tato nerovnost způsobuje napětí, které vyvolává konflikty a střety mezi skupinami a jedinci. Pro tuto teorii je konflikt hlavní zdroj pohybu společnosti a jejího vývoje. Do této „kategorie“ patří tzv. socialistické politické strany. Socialistickému přístupu jde o překonání nespravedlivého systému sociální nerovnosti. Základní hodnota života ve společnosti je rovnost – sociální. Je zde patrná snaha o vyrovnání sociálních nerovností péčí o občany.

Liberální koncepce – sociální stát je spojován s tržním hospodářstvím a demokracií. Stát slouží občanům, které má chránit. Soukromé vlastnictví je nedotknutelné. Každý má sledovat svůj vlastní prospěch, tím se zabezpečí obecný blahobyt. Stát moc nezasahuje do vztahů občanů. Pouze je garantem „pravidel hry“.

Konzervativní vidění sociálního státu – neprojevuje ochotu k mísení nebo jen sblížení různých vertikálních sociálních úrovní. Konzervatismus je pro zachování hierarchie ve společnosti, základem je, aby zůstaly zachovány tradice, resp. takové vztahy, které jsou založeny na tradičním společenském statusu. Do tradičního rozdělení na bohaté a chudé se nemá moc zasahovat. (vše Večeřa, 1996). Konzervativnímu přístupu není cizí pomáhat sociálně potřebným, ovšem jen ve velmi omezené míře a jen těm, kteří opravdu nemohou pracovat. Stát je zde pouze jako poslední instance pomoci.

Existuje zde určitá paralela mezi liberalismem a konzervatismem, i když každý vychází z jiného základu, oba se shodují v tom, že zasahovat do vztahů mezi subjekty se má pouze v krajním případě. (Večeřa, 1996).

2. Měšťanský model rodiny

Jeden z problémů, se kterými se setkává současná moderní společnost, je vztah soukromé a veřejné sféry. I ve své práci jsem se setkala s touto dualitou. Jedná se o vztah státu k rodině, k jednotlivcům. „*Vznik moderní společnosti byl spojen se zásadní strukturální proměnou: konstituováním veřejného prostoru pro styk svobodných jedinců na jedné straně a konstituováním soukromého prostoru pro odchování těchto svobodných jedinců na druhé straně.*“ (Havelková, 1995: 25). Člověk ve své existenci se neustále pohybuje v obou dvou sférách. Tyto dvě sféry se také částečně prolínají, také nás minulý režim trochu odlišil od vývoje tohoto fenoménu v zemích západní Evropy, resp. Severní Ameriky, kde je tradiční buržoazní (měšťanský) model zakořeněn více, resp. nebyl přerušen krajně levicovou vládou komunistické strany. Zejména markantní rozdíl mezi naší českou společností a tou americkou byl v 60. a 70. letech, kdy v USA převažoval model rodiny tradičně uspořádaný, bylo po válce, muži se navrátili z válečných front do svých původních zaměstnání a ženy, které je do té doby zastupovaly (stejně tak tomu bylo i v Evropě), byly „zahnány“ zpět do domovů, k „domácímu krbu“, aby mohly dobře pečovat o své muže (a děti), kteří se „obětovali“ a den co

den se vydávali do práce, zaměstnání, aby finančně zabezpečili svojí rodinu. Žena zatím byla doma, vařila, uklízela a vychovávala děti, pokud ještě nenavštěvovaly školu. Za tuto práci jim nenáležela žádná finanční odměna. Dostatečnou odměnou pro ně měl být pocit uspokojení z dobře uvařené večeře, která manželovi chutnala a pěkně vyžehlených límečků na manželově pracovní košili. Ovšem ne všechny ženy musely být doma, některé se mohly realizovat alespoň částečně – na částečný pracovní úvazek. Nesmělo to ovšem narušit chod jejich domácnosti, čímž docházelo k tomu, že tyto ženy pracovaly mnohem déle a tvrději než jejich mužské protějšky. (Friedan, 2002).

Ve svém díle Betty Friedan popsala zcela dokonale rozdělení obou dvou sfér – veřejné a soukromé. Do veřejné patřili muži, kteří chodili do zaměstnání a do soukromé ženy, které byly doma a staraly se o mužovo pohodlí. Soukromá sféra byla považována liberalisty za věc každého jednotlivce a tím pádem se do ní vláda neměla vměšovat, to ovšem dle Havelkové absolutně nereflektovalo to, jakého byl jedinec pohlaví (1995: 26). Tím říká, že vztah těchto dvou sfér ovlivňuje status člověka ve společnosti, determinuje jeho role, ale také to, jak chápeme rozdělení genderových rolí ve společnosti určuje veřejnou a soukromou sféru. Obojí je velmi provázané. Obě sféry jsou na sobě navzájem závislé.

V dnešní moderní společnosti jsou ženy účastny na veřejném životě. Odchází ze soukromé sféry a nastává otázka, kdo zajistí to, aby společnost nevymřela, resp. aby byla sociálně zdravá, aby mohla fungovat veřejná sféra, která je závislá na soukromé, která vychovává nové občany a občanky, kteří se následně podílejí na rozvoji společnosti. V České republice je míra žen, které se „účastní“, „podílí“ na veřejné sféře, velká, což je dáno i zvyky minulého režimu, který zaměstnával obě pohlaví ve veřejném sektoru. Kapitalismus západních zemí byl k tomuto přístupu rigidnější, a tak ženy ze západních zemí zůstávaly více odsunuty do sféry soukromé, což se také s postupem emancipace žen změnilo. Procesem emancipace ženy získaly na hodnotě, jejich postoje, zkušenosti, názory již nenesou označení méněcennosti.

Podle Hannah Arendtové je ohrožena v moderní společnosti klasická veřejná sféra, která byla tradičně doménou politického jednání tím, že se objevuje její velká závislost na „produkci a reprodukci“ (Havelková, 1995: 28). Veřejná sféra byla místem setkávání „svobodných autonomních a jedinečných individuí, účastnících se společného lidského světa.“ (Havelková 1995: 28). Tím byly z této oblasti života vyloučeny ženy, které byly v období řecké polis, o kterém autorka hovoří, nesvobodné, stejně jako otroci. Setřela se ostrá hranice mezi

soukromou a veřejnou sférou a ta soukromá může nyní „mluvit“ do té veřejné, která je na soukromé závislá. Tím se také současně soukromá sféra dostala na výsluní zájmu. Charakter soukromého je vystopovatelný od novověku, kde se objevuje jako protiklad ke společenskému, nikoli k politickému (Arendtová dle Havelkové, 1995:28). *„Jestliže společenské je na rozdíl od politického určováno především aktivitou ekonomickou, role soukromého se týká spíše dvou poloh existence moderního „soukromého člověka“: jako vlastníka a jako člověka vůbec.“* (Havelková, 1995: 29). Soukromá sféra je tedy definovaná jako místo, které zaručuje člověku intimitu. Institucí soukromé sféry, která zaručuje intimitu je rodina. Pokud ve své práci hovořím o soukromém, mám na mysli právě tuto „intimitu“. Rodina prošla v průběhu let také modifikací, i náhled na ni „zvenku“ je jiný. Do současné doby přetrvává v některých myšlenkových proudech názor, že by žena měla zůstat doma s dětmi a starat se o ně. Jedná se o tradiční „buržoazní model rodiny“ (Havelková, 1995:30). Buržoazní model rodiny navazuje na kapitalismus, na trh, na ekonomickou činnost, jelikož má funkce reprodukční, umožňuje kumulaci majetku a jeho předání dále – reprodukce. Rodina je totiž jediným místem, kde se jedinec socializuje, kde se zapojuje do společnosti, učí se být „správným občanem“. Na tomto procesu je závislá celá společnost a její budoucnost. V buržoazní (měšťanské) rodině to byla žena, kdo se staral o výchovu, kdo byl zodpovědný za chod rodiny, za to, jak se její členové chovali, oblékali a vůbec jak vystupovali na veřejnosti, jak se účastnili veřejné sféry nebo reprodukce systému obecně. (Šimůnková, 1995).

U nás je současná situace taková, že ženy figurují ve veřejné sféře velmi často. Jedná se ovšem o jejich zaměstnání, jsou ekonomicky nezávislé na svých mužích (ovšem ne zcela, pokud jsou postaveny do pozice pečovatelky a strážkyně domácího krbu, tak tomu tak není a jejich práce není ohodnocena finančně, tudíž jsou závislé finančně buď na manželovi, nebo na státu). Méně často se však ženy u nás dostanou do oblasti veřejné sféry, kde jde o politiku, ať již na jakékoli úrovni (jde zde zároveň i o moc a ta je zatím v rukou mužů převážně). Konzervativně orientované politické strany se snaží ženy udržet mimo veřejnou sféru. Tato tendence se vyskytuje v naší společnosti nejen ze stran podobně smýšlejících jedinců a struktur. Stále klademe všichni důraz na to, že člověk se má naučit být správným člověkem v rodině, během své socializace, která samozřejmě neprobíhá pouze v rodině, ale zde začíná a zde se také pokládají základy budoucího vývoje jedince. Je třeba stavět na principech měšťanského modelu rodiny, ale zároveň je třeba, aby se rodina modernizovala, aby se vztahy změnily – překonání patriarchálního modelu, který by měl být nahrazen rovnoprávností rodičů. Jejich rovnoprávnost by měla být jak ekonomická, tak stejná participace na výchově.

Také je tudíž třeba, aby stát změnil svůj postoj k rodině, nebo aby ho alespoň nějak definoval, alespoň nějak se „k rodinám postavil“.

„...rodina jakoby již není schopna poskytovat dostatek péče a lásky a společnost nemá dost zájmu ani prostředků k tomu, aby je ve výchově mládeže alespoň částečně substituovala“ (Havelková, 1995: 34). V takové fázi vývoje se nacházíme dle článku Havelkové v současné době my, česká společnost. Je to důsledek podcenění *péče* jako základu společnosti. (Havelková, 1995: 34).

Vztah státu a žen – matek, jaký vlastně je? Tento vztah se samozřejmě vyvíjí v čase. Jak se vyvíjel stát a jeho sociální pomoc potřebným, tak se měnil i tento vztah. Jde ovšem o vztah nerovnoprávný a nerovnoměrný. Matky jsou na státu v dnešní době závislé finančně, pokud je splněna podmínka, že se starají doma o děti a nejsou samy o sobě dost finančně zabezpečené. Stát jim určitou finanční pomoc poskytne, očekává za to, že budou ženy vychovávat děti, které jsou pro budoucnost státu nezbytné. Jak je patrné i z parlamentních debat, snaha udržet ženy doma co nejdéle je velmi silná i dnes.

Mateřství je rozhodující v ekonomice sociálního státu. Přestože ne všechny ženy mají osobní zkušenost s mateřstvím, sotva nějaká žena v současných sociálních státech je nezasažena jeho možnostmi a většina žen se nakonec matkami stane. Také vzhledem k tomu, že genderově rozdělená rodina je hlavní charakteristickou modelů sociálního státu. (Leira, 1992).

V literatuře se nacházejí nejrůznější pohledy na matky a většinou dávají důraz na péči o dítě, výchovu, než aby definovaly charakteristiky mateřství. Matky v sociálních státech zajišťují materiální zdroje a péči pro rodinu.

3. Modely mateřství

„Vlastní definice matky je nesobecká služba jiným.“ (Crittenden, 2001: 1). I na tomto výroku je patrné, že matky jsou vytlačeny do oblasti, která je neplacená, neočekává žádnou odměnu za svou vykonanou práci. Stát jim pouze poskytne pomoc, ale zisky z lidského kapitálu, do kterého předtím neinvestoval tolik, jako matky, patří zejména jemu. Stát je ve velké výhodě oproti matkám.

3.1. matka pečující a vydělávající

Již název *matky pečující a vydělávající* (earners and carers) (Leira, 1992: 13) ukazuje nejen závislost žen – matek a pečovatelek – na státě, ale i závislost státu na těchto osobách, které zajišťují bezplatnou službu, kterou Leira (1992) nazývá „skrytou“ nebo „šedou“, dobrovolně a ochotně a z toho také plynou velké výhody státu. Neustále slyším o Skandinávském modelu sociálních států, ale ani tam neprobíhaly změny bez problémů. Zásahy státu do péče o dítě a do rozpočtu rodin a matek vyvolal podstatné změny v každodenním životě matek a celého rodinného života (Leira, 1992). Mateřství je často považováno za velmi soukromou záležitost, ale sociální státy, resp. jejich přístup, stále více ukazuje důležitost mateřství pro veřejnou sféru (Havelková, 1995). Sociální stát a jeho vztah k matkám má mnoho podob a jejich důsledků, ale já jsem ve své práci, stejně jako Arnlaug Leira, zaměřila pouze dva aspekty vztahu státu k matkám, resp. rodinám, a to: zajištění péče o děti a finanční pomoc. Práce a rodina jsou od sebe odděleny, každé figuruje v jiné sféře (veřejná vs. soukromá) a často se hovoří o tom, jak toto oddělení zvládnout, jak skloubit práci a péči o rodinu. Leira (1992) mluví o tom, že tento model oddělení práce a rodiny se musí překonat tím, že matky mohou být současně matkami a současně se mohou aktivně podílet na pracovním trhu. V tom jim má sociální stát pomoci. Proto model matky pracující a pečující. Stát pomáhá jak s ranou socializací, tak finančně, resp. zajišťuje takovou legislativu, která umožňuje matkám pracovat např. na ¾ úvazku apod. (Leira, 1992). Nejedná se tedy pouze o finanční výpomoc, což je krátkozraké, ale o taková ustanovení, která by matkám (i otcům) usnadnila skloubení obou dvou aktivit, které jsou stejně důležité pro fungování sociálního státu a jeho ekonomiky.

Toto potvrzuje i Ann Crittenden, když mluví o tom, že „matky pracující“ pracují mnohem tvrději než jejich mužské protějšky i mnohem více než generace žen před nimi. Ale matky nečinní svá rozhodnutí ve vakuu. Činí je ve světě, který ženy nikdy netvořily, podle pravidel, které nenapsaly. Příkladem je to, že mnoho matek chce dobrou práci na částečný úvazek. (2001: 235) „...ve Spojených státech ještě není pestrý a energický trh práce na částečný úvazek; jak se jeden pozorovatel vyjádřil, máme mnohem více na výběr v cereáliích ke snídani než máme v pracovních ujednáních.“ (Crittenden, 2001: 236). A v tomto má sociální stát podpořit matky, vytvořit jim takové klima, aby pro ně nebyla volba mezi povoláním a dítětem nutná, aby bylo možno vykonávat obě dvě činnosti. Získá na tom i stát, v dnešní době velkého úbytku obyvatel v euroamerické kultuře, lidé se již nebudou bát mít děti, ženy nebudou muset

volit mezi kariérou, zaměstnáním a dětmi. Vztah státu a matek (rodin) by se uvolnil a nebylo by v něm tolik napětí.

Mateřství se vztahuje k biologickému vývoji a kulturním symbolům, k individuální zkušenosti být matkou a k sociální konstrukci žen jako matek (Leira, 1992). V debatách konstruktivismu a naturalismu najdeme mnoho odlišností v pojetí mateřství. Konstruktivismus tvrdí, že něco jako biologické mateřství nebo biologické předurčení žen k tomu, aby se staly matkami neexistuje. Vše je věcí genderové socializace, kdy se reprodukuje zažitý systém odlišného přístupu k chlapčům a k děvčátkům již od malička a provází člověka po celý jeho život. V poslední době se ho snažíme odbourat v určitých oblastech, ale jedná se zejména o oblasti, které jsou ve veřejné sféře, jako je legislativně ošetřené sexuální obtěžování na pracovišti, zákaz jakékoli diskriminace při pracovním pohovoru atd. Co se ovšem soukromé sféry a rodiny týče, je to stále bráno jako velmi soukromá a intimní věc jednotlivce, takže se do vztahu nezasahuje. Stále převažuje dojem, že role v rodině jsou rozděleny dle „přírody“, podle toho, jak bylo rozděleno pohlaví biologické. Tento model rozdělení rolí v rodině je stále aktuální – matka rodí, tudíž od přírody ví, jak pečovat o děti, co je pro ně nejlepší a zároveň s tím umí lépe uklidit domácnost než její manžel. Feministický konstruktivismus zase naopak tvrdí, že tento model je vymyšlen tak, aby vyhovoval jednomu pohlaví, a to mužskému. Neexistuje zde dokázaná paralela mezi schopností rodit a následnou schopností péče o děti a s tím spojenou péčí o domácnost. Jedná se o naučené dovednosti, ke kterým má člověk stejné předpoklady, ať už je jakéhokoli pohlaví. Je pravda, že od malička jsou holčičky systematicky připravovány na roli matek, ale to opět souvisí k genderovou socializací a ne s biologickými možnostmi. Další modely mateřství jsou dva, jeden staví na naturalismu a jeden na jeho opaku – konstruktivismu.

3.2. biologické a politické mateřství

Podle mě, je důležité naturalismus zmínit, jelikož ve výročních poslanců a poslankyň je vidět, že ještě není přežitý a že se na těchto základech staví dál, tudíž se budou ještě v budoucnu reprodukovat hodně dlouho. Vliv biologie feministické studie z let 70. a 80. odmítají obecně a zejména na mateřství. Někteří feministi/ky a také vědci/kyně si myslí, že náklonnost k pečování a výchově je spojena s biologií. Častější jsou ovšem případy, kdy feministické analýzy považují mateřství za biologické a sociální. Oba aspekty by měly být zachovány a

analyticky odděleny. Když vezmeme roli žen v sociální reprodukci, tak Eisenstein užívá dva termíny: „biologické mateřství“ a „politické mateřství“ (cit. dle Leira, 1992: 30).

Biologické mateřství je takové, kde ty aspekty mateřství které, ač kulturně a sociálně ohraničeny, jsou determinovány speciální schopností ženských těl v reprodukci druhu jako např. těhotenství, porod, kojení. Biologické mateřství nutně s sebou nese podle některých autorů pocit lásky a péče o dítě. Empiricky je dokázáno spousta nejrůznějších reakcí na těhotenství, porod a kojení, ne všechny jsou „pozitivní“, jak ženám ukládá jejich „přirozenost“. Zde je vidět kulturní podmíněnost mateřských citů, nesouvisí s možností otěhotnět a родit. Jeden z důkazů proti biologickému mateřství jsou výzkumy, které ukazují velkou různorodost napříč kulturami a třídami (viz Ann Oakley, 2000). To ukazuje na silný ne-biologický vliv. Ve všech kulturách každé vhodné zacházení a péče o novorozence předpokládá učení. Starost o děti rozhodně není přímo spojena s biologickými zkušenostmi mateřství, ani není omezena na ty, kteří již mají osobní zkušenost s mateřstvím.

Ostatní požadavky, které bývají spojovány s výchovou dítěte jako je krmení, podporování, rozvíjení, výchova a péče nejsou základní, vlastní nebo přirozené ženám. Převaha žen v těchto aktivitách by spíše měla být konceptualizovaná jako „politické mateřství“. (Leira, 1992: 31).

Je velmi složité ustanovit přesvědčivou a neproblematickou vzájemnou závislost biologického mateřství a možnosti pečovat o malé děti nebo o pečování obecně.

Doposud jsem ve své práci řešila pouze mateřství, ne otcovství. Je to způsobeno předpokladem, který u nás ve společnosti stále funguje, že doma s dětmi je žena. Navíc stále přetrvávají tendence ženy „zatlačovat“ do domácností, do soukromé sféry, jak vyplývá z analyzovaných parlamentních debat. Správný termín pro výchovu dětí by měl být „rodičování“ (parenting) (Crittenden, 2001) – vyjadřující aktivní účast obou pohlaví na výchově dětí. Je to ovšem termín, který se používá v anglosaské literatuře. Podle Crittenden zmíněný pojem precizně zakrývá fakt, že matky dělají většinu práce a každé gesto z otcovy strany je interpretováno jako známka dlouho očekávaného nového muže. Ale podle autorky pouze tužba to neuskuteční a z velké části to je tužba. Muži samotní nejsou proti být pochváleni za počátek psaní nové kapitoly života. Téměř všichni souhlasí s tím, že muži dělají více domácích prací a více se starají o své děti než se starali jejich otcové, zejména v domácnostech, kde se ženy silně podílejí na příjmu domácnosti. Hodně feministů a feministek chce věřit tomu, že otcové se stávají rovnocennými rodiči, jelikož si chtějí myslet,

že tradiční genderové role jsou vytlačeny pryč a již nemají místo v moderní rodině. Podle Ann Crittenden je to ovšem „mýtus“ (2001: 23). V českém kontextu se situace v souvislosti s péčí mužů o děti zlepšuje, ale stále péče není rovnoměrně rozdělená.

4. Legislativa v České republice

Jak je tomu u nás v České republice? Jak je v naší legislativě pojímáno mateřství? Jak se k němu staví stát? Samozřejmě jsem si vědoma toho, že je velmi velký rozdíl mezi *de iure* a *de facto*, ale v této práci bych se chtěla zaměřit na to, jak je to *de iure* a hlavně na to, jak jsou postaveny a koncipovány debaty o možných změnách v postoji státu ke svým nejmenším občánkům a jejich rodičům, zda se jim stát snaží pomoci či rodičovství nechává čistě jenom na nich a jejich rodině a nechce zasahovat do výchovy o děti. A také, jestli je rozdíl mezi jednotlivými politickými stranami. Vybrala jsem si pro tuto práci několik návrhů, ať již vládních, nebo skupiny poslanců či senátorů, které byly v poslanecké sněmovně schváleny od roku 1993 do dneška. Vybírala jsem je podle jednotlivých volebních období, která jsou od roku 1993 čtyři. Snažila jsem se, aby jednotlivé zastoupení volebních období bylo vyvážené, takže mám z každého alespoň jednu debatu, kromě druhého období 1996-1998, kdy se konaly předčasné volby a za dva roky se do poslanecké sněmovny nedostal žádný návrh, který by se týkal mateřské dovolené, rodičovství, přídavků na děti atd., resp. dostal, ale k tématu v debatě nic nebylo.

4.1. Finanční zabezpečení rodin v ČR

V České republice stát přispívá rodičům dětí několika způsoby na jejich výživu a výchovu a to v jednotlivých vývojových stádiích dítěte (viz níže). Naše legislativa také poskytuje ochranu rodičům pečujícím o malé dítě, ale i ženám těhotným a kojícím.

Občané a občanky České republiky jsou pro případ potřeby chráněni třemi systémy sociálního zabezpečení, a to státní sociální podporou, sociálním pojištěním a sociální péčí. Na podporu rodin s dětmi je ze všech nejvíce zaměřena státní sociální podpora. Ale i v rámci dalších dvou systémech je spousta opatření, která souvisí s péčí o rodinu (Ministerstvo práce a sociálních věcí).

Ještě je samozřejmě nutné definovat rodinu, o které se zde bude hovořit nejvíce. Podle stávající právní úpravy je v naší republice za rodinu považováno soužití rodičů a

nezaopatřených dětí v jedné domácnosti. Nezaopatřené je dítě do skončení své povinné školní docházky a dále pak, pokud se připravuje na budoucí povolání, nejdéle ale do svých 26 let.

4.1.1. Státní sociální podpora

Státní sociální podpora je koncipována jako přerozdělovací sociální systém. Přerozdělování probíhá ve prospěch osob, které jsou v takových sociálních situacích, které jsou uznané legislativně. Zejména se jedná o rodiny s dětmi, protože rodiny s dětmi jsou brány jako velmi významné pro celou společnost.

Systém státní sociální podpory je upravován zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Podle tohoto zákona se poskytují následující dávky: přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, sociální příplatek, příspěvek na bydlení, zaopatřovací příspěvek, porodné, pohřebné, dávky péstounské péče.

Nárok na tyto dávky vzniká, pokud občan a s ním posuzovaní členové domácnosti mají trvalý pobyt na území ČR. Rozhodující pro nárok na sociální podporu pro občany České republiky je jejich příjem, ze závislé činnosti i nemocenských dávek, příspěvků v nezaměstnanosti, a to jak v Čechách tak v cizině.

Z uvedených dávek určených pro rodiny se budu věnovat jenom těm, které přímo souvisí s mateřstvím a rodičovstvím v úplných rodinách. Je to přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, sociální příplatek a porodné (zákon č. 117/1995 Sb.).

4.1.2. Sociální pojištění

Na dávky, které plynou ze systému sociálního pojištění, má občan ČR nárok v případě ztráty nebo ohrožení příjmu z důvodu změn v rodinném životě. Jedná se o peněžitou pomoc v mateřství, o podporu při ošetřování člena rodiny a o vyrovnávací příspěvek. O prvních dvou zmiňovaných budu podrobněji hovořit později.

4.1.3. Sociální péče

Na dávky sociální péče má rodina nárok, pokud se dostane do materiální nouze, ať už z jakýchkoli důvodů, a schází jí prostředky na pokrytí základních životních potřeb. Také může získat tyto dávky, když se rodina ocitne v určité složité životní situaci, kterou by jí potom měl pomáhat řešit obecní úřad. Nejčastějšími případy jsou peněžité a věcné dávky rodičům

nezaopatřených dětí a těhotným ženám. Jedná se o jednorázové nenárokové dávky, které slouží většinou k uhrazení mimořádných výdajů občanů a občanek, kteří se ocitli v nepříznivých sociálních podmínkách. Tyto dávky vyplácí místní obecní úřad, který také rozhoduje o uplatnění nároku na ně (Ministerstvo práce a sociálních věcí).

4.2. Pracovněprávní aspekty života rodiny

V České republice existuje řada opatření, které chrání a zvýhodňují těhotné a kojící ženy a rodiče pečující o malé děti na pracovně právní úrovni. V dnešní době se již nejedná pouze o ochranu žen, jako matek, kterým automaticky „od přírody“ náleží pečovat o děti po celý jejich raný vývoj, ale zákon v naší zemi pamatuje i na muže-otce, kteří se stejně obětavě starají o své malé děti, takže právní úprava hovoří o rodičích a rodičovské dovolené, což v sobě zahrnuje právě zmíněné muže, a ne pouze matky a mateřské dovolené. I výklady zákonů začínají být genderově senzitivnější. Z tohoto úhlu pohledu se začínáme přibližovat západním zemím, které mají generovou rovnost většinou zakotvenou v legislativě již dlouho a lidé měli čas si na jí přivyknout a začít také dle toho jednat.

4.2.1. Mateřská dovolená

První a základní problém bych viděla (a nejen já) v termínu dovolená. Mám pocit, že byl zaveden bez účasti jakékoli ženy, která měla dítě a byla s ním po porodu doma. Nejedná se o dovolenou, nýbrž žena či muž, který se rozhodnou být na rodičovské „dovolené“ nemají volno, ale všechen čas věnují péči o dítě a zajištění všech jeho potřeb. Myslím, že i nad tímto termínem by se měli páni poslanci a paní poslankyně zamyslet, ovšem není to ten nejzásadnější a nejpálčivější problém, který se u nás v této oblasti vyskytuje.

„V souvislosti s porodem a s péčí o narozené dítě náleží ženě mateřská dovolená po dobu 22 týdnů; poskytuje se zpravidla od počátku čtvrtého týdne před očekávaným dnem porodu.“ (§ 157 odst. 1 zákona č. 65/1965 Sb.). Takto začínal § 157 zákoníku práce, který je součástí druhého oddílu, jenž nese název „Pracovní podmínky těhotných žen a matek“ v roce 1965. Jelikož kořeny tohoto zákona jsou právě v tomto roce, ještě se zde nevyskytují muž a žena v rovnoprávném postavení v rodině a péči o dítě z úhlu pohledu legislativy. Od té doby platí zákon č. 65/1965 Sb. stále, samozřejmě s určitými změnami.²

² „Mateřská dovolená, která pracovníci náleží podle § 157 odst. 1 zákoníku práce č. 65/1965 Sb., se prodlužuje z 22 týdnů na 28 týdnů...“ (zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění).

Mateřská dovolená je důležitou osobní překážkou v práci na straně zaměstnankyně. Zaměstnavatel je povinen omluvit nepřítomnost zaměstnankyně v práci po dobu, která souvisí s porodem a péčí o narozené dítě po zákonem stanovenou dobu (zákon č. 65/1965 Sb., § 127).

Dnes je aktuální délka mateřské dovolené 28 týdnů (popřípadě 37 týdnů, když žena porodila dvě a více dětí najednou, nebo pokud se jedná o ženu samoživitelku) a náleží ženě, jež byla před porodem zaměstnaná (zákon č. 88/1968 Sb., § 1). Po dobu mateřské a rodičovské dovolené nemá zaměstnankyně nárok na mzdu (zákon č. 65/1965 Sb., § 157 odst. 3).

4.2.1.1. finanční pomoc v mateřství

Takováto žena (zaměstnaná) na mateřské dovolené pobírá peněžitou pomoc v mateřství, což je dávka, která je poskytována ze systému nemocenského pojištění (příklad výpočtu viz příloha č. 1). Na tuto dávku má žena nárok, pokud byla v posledních dvou letech před porodem alespoň 270 dní nemocensky pojištěná, porodila dítě a již nevykonává práci, z níž jí byla dávka přiznána. Výše dávky činí 69% z denního vyměřovacího základu z původního platu.³

Na mateřskou dovolenou v délce trvání 22 týdnů mají také nárok pojištěnky, které převzaly do své trvalé péče dítě, jehož matka zemřela. Tato dávka je omezena věkem dítěte, limit činí osm měsíců. Dále pro ně platí stejná pravidla a podmínky jako pro biologické matky.

Dnes je také delší podpůrná doba pro poskytování peněžité pomoci zajištěna i pro muže, kteří jsou pojištěni a jsou svobodní, ovdovělí, rozvedení nebo z jakýchkoli jiných důvodů osamělých a kteří nežijí s družkou a převzali do své péče dítě, jehož matka zemřela. I u nich je doba poskytování peněžité pomoci omezena věkem dítěte, a to osmi měsíci jeho věku. Zde se již nedá hovořit o mateřské dovolené, nebo o tzv. peněžité pomoci v mateřství. Zatím to není nazváno nijak, pouze je v zákoně stanoveno, že i muži mají nárok za těchto podmínek na stejné dávky z nemocenského pojištění.

Pokud žena nespĺnila podmínku doby účasti na nemocenském pojištění a nemá tedy nárok na peněžitou pomoc v mateřství, náleží jí dávka taktéž z nemocenského pojištění, ale je to

³ Denní vyměřovací základ u zaměstnanců se vypočítává tak, že se započítatelný příjem zúčtovaný zaměstnanci v určitém období, což je většinou 12 kalendářních měsíců bezprostředně předcházejících kalendářnímu měsíci, ve kterém došlo ke vzniku pracovní neschopnosti – v tomto případě k nástupu na mateřskou dovolenou, se vydělí počtem kalendářních dnů, které připadají na určité období. Částka denního vyměřovacího základu podléhá redukcí v případě, že přesahuje určitou stanovenou hodnotu. Redukce se provádí tak, že se započítá v plné výši částka 480 Kč. Z částky nad 480 Kč do 690 Kč se započítá 60% a k částce nad 690 Kč se nepřihlíží.

příspěvek pro dočasnou pracovní neschopnost a žena na něj má nárok pouze 12 týdnů (od 6 týdnů před stanoveným termínem porodu do 6 týdnů po porodu).

Tato podmínka účasti na nemocenském pojištění po určitou dobu je velmi praktická a je běžnou praxí v západních zemích. Zejména ve Švédsku je to jedna z hlavních podmínek možnosti získat placenou mateřskou dovolenou.(Crittenden, 2001).⁴

4.2.2. Rodičovská dovolená

K prohloubení péče o dítě mají zaměstnanci a zaměstnankyně nárok na rodičovskou dovolenou, která se ženě-matce poskytuje po skončení mateřské dovolené a muži-otci po narození dítěte. O délce své dovolené rodiče rozhodují v žádosti, kterou posílají svému zaměstnavateli, který je povinen jim tuto dovolenou dát. Ovšem pouze do tří let věku dítěte. Rodičovskou dovolenou mohou čerpat také oba rodiče současně (zákon č. 155/2000 Sb., § 160).

Stejně jako mateřská i rodičovská dovolená je důležitou osobní překážkou v práci a zaměstnavatel je povinen nepřítomnost v práci omluvit (zákon č. 65/1965 Sb., § 127).

V původním zákoníku práce z roku 1965 se hovoří o mateřské dovolené a další mateřské dovolené, která je v dnešní době nazývána rodičovskou dovolenou. V zákoně č. 155/2000 Sb. se již § 158 jmenuje rodičovská dovolená a zákon tak umožňuje od 1.1.2001 jak ženě, tak muži čerpat „dovolenou“ na péči o narozené dítě. O rodičovskou dovolenou může požádat jak muž, tak žena (ta až po absolvování mateřské dovolené), pokud chtějí zůstat doma se svým potomkem. Tuto problematiku upravuje § 159 odst. 3 zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění zákona č. 153/1969 Sb., zákona č. 52/1987 Sb., zákona č. 188/1988 Sb., zákona č. 74/1994 Sb. a zákona č. 155/2000 Sb.

Zákon samozřejmě pamatuje i na děti osvojené, i zde upravuje délku mateřské a rodičovské dovolené, která se nijak diametrálně neliší od mateřské nebo rodičovské dovolené

⁴ Crittenden ve své knize píše, že sami Švédci tvrdí, že vše je důsledkem jejich „silných žen“, což dle autorky znamená dobře vzdělaných a hodně vydělávajících. Švédská vláda rychle pochopila, že vytvářením podniků, aby ženy pracovaly před tím, než budou mít děti, a tím uchopila problém, který je např. ve Spojených státech velmi palčivý: chudé nezaměstnané ženy, které mají děti, které nemohou uživit. Švédky mají totiž spoustu mateřských výhod, pokud jsou zaměstnané, což je pro mladé ženy velký stimulus. Když za sebou nemají výdělečnou minulost, dostává matka pouze malou fixní platbu, zatímco, když je zaměstnaná má nárok na placenou dovolenou. Mnoho žen by chtělo zůstat doma se svými dětmi, ale také musí mít *za co* zůstat doma.

biologických rodičů. Poslanci a poslankyně Parlamentu České republiky si zřejmě uvědomili, že začlenění dítěte do rodiny a následná péče o něj, je velmi důležitá, ať je dítě osvojeno či je „vlastní“. Toto ustanovení platí již od vzniku zákoníku práce v roce 1965. Již tehdy se kladl velký důraz na rodinu a stát se snažil o ni pečovat a pomáhat jí. Jelikož se nejedná o zásadní rozdíly, nebudu se těmito odlišnostmi zabývat.

Mateřskou a rodičovskou dovolenou mohou zaměstnankyně a zaměstnanec čerpat současně.

Stejně jako u mateřské dovolené ani zde nepřísluší rodičům náhrada platu, jeden z rodičů má však nárok na pobírání rodičovského příspěvku. Tento příspěvek je upraven v zákoně o státní sociální podpoře.

4.2.2.1. Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek je hmotné zabezpečení formou dávek nemocenského pojištění a státní sociální podpory, které náleží jednomu z rodičů za podmínek, které jsou upraveny v předpisech o nemocenském pojištění (peněžitá pomoc v mateřství, peněžitá pomoc), resp. v zákoně č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře (rodičovský příspěvek).

Na rodičovský příspěvek má jeden z rodičů, pokud po celý kalendářní měsíc osobně celodenně a řádně pečuje o dítě do čtyř let věku. Při poskytování této dávky není zkoumán příjem celé rodiny. Rodič může dítě umístit do jeslí nebo do mateřské školy pouze na 5 kalendářních dní v měsíci, pokud nadále chce pobírat rodičovský příspěvek.

K 1.1.2004 byla zrušena i podmínka nároku na rodičovský příspěvek, která stanovovala, že rodič si mohl k rodičovskému příspěvku přivydělávat pouze do určité výše. Od zmiňovaného data si může rodič přivydělávat neomezeně a tím zlepšovat sociální situaci své rodiny, protože nyní se jeho příjmy sledovat nebudou. Po dobu, kdy bude vydělávat mimo domov, musí rodič, který pobírá rodičovský příspěvek zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou.

Od 1.1.2005 je rodičovský příspěvek ve výši 1,54násobku částky životního minima na osobní potřeby dítěte, tudíž se neodvívá od platu zaměstnance, jako je tomu u peněžité pomoci v mateřství. Příspěvek je určen na výživu a ostatní základní osobní potřeby rodiče. Výše

takového příspěvku činí v současné době 3 635 Kč měsíčně. Pokud je rodičem nezaopatřené dítě je částka nepatrně vyšší, a to 3 835 Kč měsíčně⁵.

4.2.3. Ochrana těhotných a kojících žen

Legislativa České republiky myslí také na období před narozením dítěte a těsně po něm, kdy je většinou kojeno a tudíž neustále závislé na matce, a snaží se tak ženám nabídnout zvláštní ochranu a péči, neboť český stát si je vědom toho, že děti jsou pro budoucnost státu a národa a dnes i pro dobrý rozvoj ekonomiky velmi důležité a vyplatí se investovat do jejich podpory a vzdělání. Stát tak činí zejména finančně, ale i jinými formami (viz níže – Sociální služby pro rodiny).

Těhotné a kojící ženy jsou chráněny zákonem zejména v zaměstnání. Této problematice se věnuje vyhláška č. 288 ze dne 25.8.2003, kterou se stanovuje: „...*práce a pracoviště, které jsou zakázány těhotným ženám, kojícím ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým...*“ (vyhláška č. 288/2003 Sb.). Zaměstnavatel je povinen převést na jinou práci ženu, která je těhotná, kojí nebo je matka dítěte mladšího než devět měsíců, pokud práce, kterou dosud vykonávala, spadá do okruhu prací, kterými nesmějí být tyto ženy zaměstnávány nebo která podle lékařského posudku ohrožuje její těhotenství nebo mateřské poslání (zákon č. 288/2003 Sb., §§ 2 a násl.).⁶ Také musí vyhovět žádosti takové ženy o převedení z noční práce na denní. Když žena při práci, na kterou byla převedena, dosahuje bez svého zavinění nižšího výdělku než na dosavadní práci, je ženě poskytováno vyrovnání tohoto rozdílu ve formě vyrovnávacího příspěvku v těhotenství a mateřství podle předpisů o nemocenském pojištění. Výše příspěvku se stanoví jako rozdíl mezi denním vyměřovacím základem zaměstnankyně před převedením na jinou práci a průměru jejích započitatelných příjmů za jeden kalendářní den po převedení. Poskytuje se pouze v těhotenství, nejdéle však do zahájení mateřské dovolené a po jejím ukončení nejdéle do konce devátého měsíce po porodu.

Kojící ženě zase musí zaměstnavatel umožnit přestávky na kojení a nesmí též zaměstnávat těhotné žena a ženy, které pečují o dítě mladší než jeden rok prací přesčas.

⁵ Poslední dobou je v médiích velmi diskutovaná otázka zvýšení rodičovského příspěvku téměř na dvojnásobek. Zákon má vstoupit v platnost 1.1.2007, vzhledem k nejisté vládě a možnosti odložení platnosti nového zákona 187/2006 Sb. jej zatím nezahrnují do svého teoretického rámce.

⁶ Např. se jedná o práce pod zemí při těžbě nerostů nebo při ražení tunelů a štol, pokud nejde o ženy na vyšších řídicích postech. Také nesmějí být zaměstnávány pracemi, které podle lékařského posudku ohrožují její těhotenství ze zdravotních příčin tkvících v její osobě. Podobně to platí pro ženu, která kojí a matce do konce devátého měsíce po porodu. V praxi se může jednat o jakoukoliv práci, jejíž výkon příslušný lékař po posouzení zdravotního stavu ženy zakáže.

Zároveň nesmí zaměstnavatel vysílat těhotnou ženu a také ženu pečující o dítě do osmi let věku (v případě matky samoživitelky do 15 let) na pracovní cesty mimo obvod jejího pracoviště nebo bydliště bez jejího souhlasu.

Kromě toho všeho jsou ženy těhotné, ženy čerpající mateřskou dovolenou a ženy nebo muži čerpající rodičovskou dovolenou a trvale pečující o dítě mladší tří let chráněny zákonem před výpovědí ze zaměstnání s výjimkou některých případů (zákon č. 65/1965 Sb., §§ 153 – 162).⁷

Ze systému státní sociální podpory putují také dávky nazývané „porodné“, které jsou vypláceny jednorázově ženám na podpoření finančně náročného začátku nového života (výpočet viz příloha č. 2). Pokud žena při porodu zemře, tak má na dávku nárok otec dítěte, nebo osoba, která dítě do jeho jednoho roku života přijme do své péče nahrazující péči mateřskou.

Výše porodného závisí na životním minimu⁸ v době, kdy matka porodila. Životní minimum je upravováno zákonem č. 117/1995 Sb. a jeho novely. V současné době je životní minimum na výživu a ostatní základní potřeby pro dítě 1 750 Kč. Podle tabulky č. 2 v příloze je tedy výše porodného v současné době u nás v České republice 17 500 Kč při porození jednoho dítěte. S vícečetným porodem se samozřejmě částka zvyšuje (Ministerstvo práce a sociálních věcí).

4.3. Sociální služby pro rodiny

Informace o sociálních službách rodinám mohou rodiče najít na místních obecních a krajských úřadech, které také tuto službu zajišťují a které jsou v této oblasti řízeny Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky (Ministerstvo práce a sociálních věcí). Existuje také množství neziskových nestátních organizací, které se touto problematikou zabývají. Jedná se zejména o služby manželské a rodinné poradny, služby tzv. "rané péče" zaměřené na rodiny s malými dětmi, jejichž vývoj je ohrožen vlivem zdravotního postižení nebo negativním vlivem okolního prostředí, služby "respitní" neboli "odlehčovací" péče

⁷ Zde je zajímavé, že celému oddílu zůstal stejný název – „Pracovní podmínky žen a matek.“ Přitom se to stejně tak týká mužů-otců, kteří pečují o své děti. V novém zákoně č. 155/2000 Sb., se sice již hovoří o mateřské a rodičovské dovolené, ale pod nadpisem pracovní podmínky žen a matek.

⁸ Od 1.1.2006 je životní minimum osoby, která je posuzována samostatně, nově stanoveno na částku 4 420 Kč měsíčně (dosud 4 300 Kč), z toho 2 400 Kč na výživu a ostatní základní osobní potřeby a 2 020 Kč na domácnost. To ovšem platí pro dospělého člověka. Pro dítě se částka mění s věkem. Do 6 let věku dítěte je to ona zmiňovaná částka 1 750 Kč na měsíc, od 6 let do 10 let je to 1 950 Kč, od 10 do 15 let 2 310 Kč a od 15 do 26 let (dítě je nezaopatřené – připravuje se na své budoucí povolání ve škole) 2 530 Kč. Viz <http://www.mpsv.cz/cs/875>

určené pro rodiny, které pečují o postižené dítě či jiného člena rodiny, službu osobní asistence, centra (střediska) denních služeb, pečovatelskou službu, azylové domy pro matky s dětmi, ústavní sociální péči (Ministerstvo práce a sociálních věcí).

5. Některé základní teze

Základní modely mateřství jsou nastíněny výše. Leira (1992) upozorňuje na to, že je třeba přenést se přes omezení modelů mateřství, které jsou definovány pouze jako matky „pracující“ a matky „pečující“. Resp. sloučit „práci“ a „rodinu“ jako dvě složky života každého občana a uvědomit si vzájemnou závislost obou modelů – práce a rodiny. Uvažování o matkách jako o těch, které vydělávají a zároveň se starají o děti je průlomový a nový. V tomto modelu mateřství již neplatí spojení mateřství s výlučnou schopností péče o děti. Naznačuje také finanční nezávislost matek na mužích, otcích.

Podle Ann Crittenden (2001) je na matky nahlíženo zejména jako na pečovatelky, a to nejen o děti ale i o manžela a celou domácnost. Jedná se o jiné teritorium, o Spojené státy americké, kde jsou zcela odlišné trendy v sociálním systému (viz Crittenden, 2001), než je tomu v Evropě. Mnohé se samozřejmě změnilo od let, které popisuje např. Betty Friedan (2002) a také je mnoho žen, které zvládají kariéru i péči o dítě, ovšem podle Crittenden (2001) to pro ně není jednoduché a mnoho z nich se musí kvůli dítěti kariéru vzdát, alespoň na několik let. Pokud to neudělá, okolí k ní není příliš přívětivé. Okolím myslí zaměstnavatele, stereotypně smýšlející spoluobčany atd.

Empirická část

Analýza argumentů v parlamentních debatách na téma vztahu státu k mateřství, k mladým rodinám a rodičovství obecně prostřednictvím debat v Poslanecké sněmovně o státní sociální podpoře, přídavicích na děti, o mateřské a rodičovské dovolené a souvisejících tématech.

6. Metodologie

Jak již zmiňuji výše, zaměřila jsem se na analýzu argumentů, které zazněly na půdě Parlamentu při zákonodárném procesu. Jedná se o analýzu kvalitativní zejména, ale i analýzu kvantitativní, kterou ovšem беру pouze okrajově jako doplňkovou. Doplňující proto, že kvantitativní výzkum předpokládá mnohem větší testovací vzorek a velmi silně se redukuje vztah mezi jednotlivými proměnnými. Mě šlo zejména o co nejvíce informací, dimenzí o daném konkrétním jevu, ze všech možných úhlů pohledu (příspěvky jednotlivých poslanců a poslankyň) a o jejich argumenty. Nešlo o četnost jejich výstupů, i když tato informace (jako doplňující) je také pro dokreslení situace důležitá, ne však nezbytná. Nejde mi následně o generalizaci na celou českou populaci, resp. přístup všech občanů k problematice mateřství, resp. rodičovství, nýbrž o zjištění, jak vlastně vzniká legislativa, která následně ovlivňuje životy nás všech. Stojí za ní samozřejmě lidé, naši spoluobčané, kteří representují, nebo by měli representovat zákonodárnou moc této republiky a mým cílem bylo snažit se porozumět jejich argumentačním rovinám, kterých bylo několik. Podle Dismana je podstata kvalitativního výzkumu v porozumění lidem v sociálních situacích. (Disman, 2000).

6.1. Prameny

Prameny v mé práci představovaly zejména záznamy z jednání v Poslanecké sněmovně. Záznamy byly z jednání o návrzích novelizace zákonů, které se týkaly mateřské dovolené, rodičovské dovolené, sociálních dávek s tím spojených a situace rodin v České republice obecně. Pro pochopení kontextu jsem samozřejmě musela nastudovat příslušné zákony (např. zákon č. 117/1995 Sb., v pozdějším znění, o státní sociální podpoře, zákon č. 88/1968 Sb., v pozdějším znění, o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění apod.).

6.1.1. Popis pramene

Záznamy jsou přístupné veřejnosti na internetových stránkách Parlamentu České republiky (www.psp.cz). Jedná se stenoprotokoly, které jsou doslovným přepisem jednotlivých promluv přednesených na půdě Parlamentu České republiky zákonodárci. Stenoprotokoly jsou zveřejněny přibližně jednu hodinu po jednání ve sněmovně.

Jednotlivé stenoprotokoly jsem hledala podle sněmovního tisku. To je číslo, které projednáváný návrh/novela/zákon dostane. Toto číslo vůbec nesouvisí s tím, pod jakým číslem bude nakonec zákon přijat, nýbrž se jedná o číslo, pod kterým byl návrh projednáván ve sněmovně. Jednotlivé sněmovní tisky jsem hledala také na stránkách www.psp.cz a to podle klíčových slov ve vyhledávači nebo, pokud jsem znala číslo zákona, tak podle něj. Ve vyhledávači se zobrazí číslo sněmovního tisku a stručný popis návrhu se jmény navrhovatelů.

Po zjištění příslušných sněmovních tisků lze teprve vyhledat stenoprotokoly. Ty jsou řazeny přehledně podle schůzí za jednotlivá volební období. Není to ovšem tak jednoduché, jak by se na první pohled mohlo zdát. Sněmovní tisky mají sice čísla seřazená vzestupně, ale postupem času, jak se jednotlivá projednávání přesunují, odkládají atd., dochází k posunu, někdy i o půl roku, takže hledat každý sněmovní tisk, resp. jeho stenoprotokol (jeho tři části, jelikož jsou tři čtení v Parlamentu, než se postoupí dál⁹) je někdy časově velmi náročné.

V Poslanecké sněmovně se jedná o řízenou debatu, resp. jednotliví poslanci a poslankyně chodí k řečnickému pultíku a zde pronáší své příspěvky. K mikrofonu jsou pozváni vždy předsedou/předsedkyní Poslanecké sněmovny, resp. jejich zástupci, dle toho, jak se přihlásí do diskuze. Zaznamenává se pouze věcná stránka sdělení, tj. obsah řeči bez udání tónu hlasu,

⁹ Proces přijímání zákona je následující: návrh zákona, s nímž Poslanecká sněmovna vyslovila souhlas, zašle její předseda bez zbytečného odkladu Senátu. Schválí-li Senát návrh zákona nebo se k němu do 30 dnů od jeho postoupení neusnese anebo vyjádří usnesením vůli se tímto návrhem nezabývat, je návrh zákona přijat. Jestliže Senát návrh zákona zamítne, hlasuje o něm Poslanecká sněmovna znovu (k přijetí zákona je třeba nadpoloviční většiny hlasů všech poslanců). Jestliže Senát návrh zákona vrátí Poslanecké sněmovně s pozměňovacími návrhy, hlasuje se o něm ve znění schváleném Senátem (k přijetí zákona je třeba souhlasu nadpoloviční většiny přítomných poslanců). Neschválí-li Poslanecká sněmovna návrh zákona ve znění schváleném Senátem, hlasuje znovu o návrhu zákona ve znění, ve kterém byl postoupen Senátu (k přijetí zákona je třeba souhlasu nadpoloviční většiny všech poslanců). Poté předseda Poslanecké sněmovny postoupí přijatý zákon k podpisu prezidentu republiky. Vrátí-li prezident republiky zákon zpět Poslanecké sněmovně do 15 dnů od postoupení, hlasuje o něm Poslanecká sněmovna znovu (a zákon je přijat, setrvá-li Poslanecká sněmovna na vráceném zákonu nadpoloviční většinou všech poslanců). Po podpisu předsedy vlády je zákon vyhlášen ve Sbírce zákonů.

jeho zvýšení, odmlčení se. Záznamy nejsou nijak upravovány, ani gramaticky, ani stylisticky. Již tím, že se řeč přepíše ztrácí tedy spoustu doplňujících aspektů, které podtrhují její obsah. Nicméně pro mé účely je zcela postačující přepis, jelikož se snažím o analýzu argumentů jednotlivých přispěvatelů a jak souvisí např. s jejich stranickou příslušností, věkem, genderem apod.

K časovému období, které jsem vybrala mě částečně inspirovalo třídění, které má samotná Poslanecká sněmovna České republiky. Totiž začala jsem od prvního volebního období, které začalo v roce 1993 a skončila jsem ve volebním období čtvrtém, rok před jeho ukončením (tj. na jaře roku 2005)¹⁰. Jedná se o dlouhé časové období, během něhož se vystřídalo osazenstvo Parlamentu České republiky. To ovšem mému zkoumání nevadí, jelikož jsem si dala za úkol pozorovat postoje a argumenty poslanců a poslankyň, mužů a žen, a popřípadě jejich vývoj v čase. Nemyslím vývoj jednotlivců v čase, resp. jejich výroků a argumentů, ale vývoj argumentační roviny jednotlivých zástupců politických stran.

Dalším již zmiňovaným pramenem pro mě byly příslušné zákony. Ty jsem četla jako první. Samozřejmě jsem je musela číst několikrát a se zřetelem na určité pasáže, které se týkaly mého tématu více, než jiné, které měly spíše upřesňující charakter.

6.1.2. Kritika pramene

Jak zákony, tak stenoprotokoly jsou dle kategorizace Shulamit Reinharz (1992) záznamy vyprodukované veřejnými organizacemi, naší kulturou, jsou to tedy kulturní artefakty (Reinharz, 1992). Vznikaly, aby byl zdokumentován průběh vzniku určitého zákona (okruhu zákonů). Hlavní úlohu v oblasti kultury (politika, zákonodárská činnost), která vytvořila tyto dokumenty hrají muži, je to oblast silně maskulinní. Tím, že jsou dokumenty vytvořeny veřejnými organizacemi, jsou kompletní, nechybí v nich žádné části a jsou platné a závazné pro všechny. Zároveň jsou porovnatelné s ostatními takto vytvořenými dokumenty. Nespornou výhodou těchto pramenů je, že se k nim člověk může znovu a znovu vracet a analyzovat je znovu, jinak. Zůstávají a nemění se. Zápisy z jednání poslanců a poslankyň – stenoprotokoly – nejen reflektují postoje a názory jednotlivců, resp. jednotlivých politických

¹⁰ Rok před jeho ukončením jsem skončila s výběrem, což byla doba, kdy jsem začala pracovat na své bakalářské práci. Jelikož se mé studium neočekávaně prodloužilo, navázala jsem na svoji práci tam, kde jsem ji přerušila. Tím pádem končí mé zkoumání parlamentních debat před rokem a ne současnou situací.

uskupení, ale i určité normy následně vytvářejí. Z těchto debat totiž vychází zákony, jakožto normy pro celou společnost. (To také potvrzují „definici“ Reinharz kulturního artefaktu – „kulturní dokumenty normy nejen reflektují, ale je i tvoří“ (Reinharz, 1992).

Každý jedinec „čte“ jinak. Každý je totiž zahrnutý do určitého diskurzu, do určité oblasti stejného jevu (jde o výchovu během života, která potom samozřejmě formuje názory a postoje člověka, další jeho poznávání atd. tím je každý člověk již určitým způsobem vytvořený jinak a tím pádem i jinak „čte“ a „vidí“) (Reinharz, 1992). Tudíž i dokumenty, které by se mohly zdát jako stejné vždy a všude (jako je tomu u jednoho určitého zákona, či stenoprotokolu), mohou být „čteny“, resp. vnímány a následně pak interpretovány různě různými lidmi, stejně tak i jedním a tím samým člověkem s odstupem času. Neexistuje tedy jeden „správný“ výklad textu. Tím, že stenoprotokoly jsou přepsaná vyřčená slova, verbální projevy lidí, je dané jejich omezení, které tkví v tom, že zde není tón hlasu, není zde např. podnět, který vyvolal změnu hlasu (jako např. hluk ve sněmovně atd.). Ve stenoprotokolech sice je napsáno za příslušným odstavcem např. „hluk“, nebo „projevy nesouhlasu“, ovšem již není specifikováno, intenzita, odkud přichází, na co přesně reaguje atd. Tím jsme ochuzeni o několik dalších možných aspektů analýzy, ovšem přednosti textu jsou zase v tom, že je možné sledovat vývoj postojů, ať už jednotlivců nebo ideových skupin, v čase.

6.2. Kvalitativní analýza

Většinou jsem se zaměřila na analýzu kvalitativní, která sice neumožňuje větší generalizaci, nicméně pro můj cíl v této práci – zjistit postoje poslankyň a poslanců k dané problematice – je kvalitativní metoda tou nejlepší. Zajišťuje totiž lepší možnost odhalit, co je v pozadí jednotlivých jevů. Můžeme získat nový pohled na věc. Vzhledem k rozsahu mé práce nebudu počítat s kvantitativní analýzou podrobnou, kde bych vyčíslovala kolikrát kdo vystoupil. Spokojím se zde s výroky „většina“ a „menšina“. Pokud by mi šlo o přesné počty a jejich následnou analýzu, byla by práce minimálně jednou tak dlouhá. Já jsem se ale zaměřila na analýzu kvalitativní ze shora uvedených důvodů.

6.2.1. Analýza argumentů

Dokument (text) lze analyzovat jako celek, či po částech. Moje analýza byla kvalitativní analýza argumentů v dokumentech (stenoprotokolech), jednalo se o studii frází, příkladů a

připodobnění, které jednotliví přispěvatelé využívali pro podporu svých argumentů. Hlavní argumenty se dají rozdělit do skupin, které jsou charakteristické určitým tématem. Jedná se zejména o skupiny:

- *hodnotové*
- *finanční*
- *jiné*

Samozřejmě obě dvě hlediska (finanční i hodnotové) jsou velmi úzce propojena a souvisí jedno s druhým. Novelu zákonů, o kterých se jednalo, byly o zvýšení příspěvků v mateřství a rodičovství – tedy bylo to „o penězích“. Nicméně argumentace pro a proti již jen „o penězích“ nebyla.

Hodnotové argumenty

Hodnotové argumenty vycházely z úst většinou levicových poslanců a poslankyň a také spíše z úst poslankyň než poslanců. Nejvíce se ovšem v této skupině objevovaly příspěvky poslankyň, které se hlásí k levicově orientovaným politickým stranám. Jako příklad mohu uvést výrok poslankyně Milady Emmerové: *„celá řada námětů, které je nutno průběžně řešit, aby občan našeho státu měl konečně jistotu, že zabezpečení důstojné existence jeho samotného i celé rodiny je starostí státu.“* Právě argumenty levicových poslankyň byly genderově vyrovnané, resp. stavěli na stejnou rovinu jak muže, tak ženy, nebo se o to alespoň pokoušely. Byly pro zvýšení příspěvku v mateřství (rodičovství), resp. pro to, aby si mohly ženy (o mužích se nehovořilo) přivydělat na mateřské/rodičovské dovolené neomezeně, resp. se realizovat alespoň na částečný úvazek ve svém zaměstnání/oboru.

Výrok poslance Ivana Maška (ODA): *„Nejvíce poškození tímto zákonem tedy budou přímo ti, kteří sociální podporu státu nejvíce potřebují a kteří jako rodina jsou pro stát nejvíce žádoucí. Budou to mladé rodiny se třemi malými dětmi. Domnívám se, že podporování rodin s jedním nebo dvěma dětmi jde přímo proti základům tohoto státu. Podporuje totiž vymírání obyvatelstva, protože ani průměrně dvě děti nestačí k více než prosté reprodukci. Z tohoto hlediska je zřejmě z hlediska státu nejžádoucnější podpora rodin s alespoň třemi dětmi. Je třeba se na to podívat takto: Jestliže rodina bude mít tři malé děti ve věku do 6 let a nejhůře na tom bude, bude-li je mít ve věku od 3 do 6 let, protože matka, která u těchto dětí pravděpodobně bude doma a je žádoucí, aby byla doma, nebude pobírat ani tzv. mateřský příspěvek, který se pobírá do tří let věku nejmladšího děčka...“* Zde poslanec pravicové

politické strany sice hovoří z hodnotového hlediska ne finančního (viz celý příspěvek – stenografická zpráva, 1993). Ovšem jeho argumentace je založena na zcela odlišných hodnotách, než většina hodnotových argumentů jiných poslanců a poslankyň, zejména těch levicových. Hodnoty staví shodně na dítěti, na rodině a na podpoře reprodukce obyvatelstva, ovšem ženu – matku – staví do role toho, kdo se obětuje a kdo by měl zůstat doma, jelikož je to v nejlepším zájmu dítěte. Jemu ani nejde o finanční částku, o zvýšení mateřské, nýbrž o to, že by jej žena měla pobírat delší dobu, jelikož by měla delší dobu zůstat doma. Je to tedy stále argumentace založená na genderovém stereotypu, kdy má žena zůstat doma s dětmi, zatímco muž se pohybuje ve veřejné sféře a vydělává peníze na rodinu.

Finanční argumenty

Těchto výroků byla většina. Většinou pocházela z úst pravicových poslanců. (Ano, zejména mužů). I když uvedu jako příklad opak – jedná se o poslankyni levicové strany Gerdu Mazalovou (vystřídala více politických stran na levé části politického spektra), která uvedla následující: *„Neřešená situace zejména u neúplných rodin v čele s matkou na mateřské dovolené, jejíž příjmy se skládají z rodičovského příspěvku, státního vyrovnávacího příspěvku, přídatku na děti a výživného, čímž nedosahují částky životního minima a pobírají sociální dávky od obecního úřadu. Jelikož omezující hranicí pro neúplnou rodinu je právě hranice životního minima, pak jakékoli zvýšení či valorizace částek např. rodičovského příspěvku na děti má za následek snížení výše poskytovaných dávek. Tedy tyto rodiny se pohybují v začarovaném kruhu a stále jsou na hranici přežití. Tři roky mateřské dovolené neslouží pak péči o dítě jak by měly, ale nepřetržitému maratonu běhání po úřadech a zdolávání byrokratických mechanismů. Děti tím trpí a rodiče jsou stresováni.“* Její argumentaci bych zařadila právě do kategorie finančních argumentů. Ovšem finančních argumentů, které jsou pronášeny „z pozice rodiny“ zde konkrétně „z pozice matky“. Jinak většina argumentů finančních, jak jsem o nich hovořila výše, byla z pozice státní pokladny, která by dalšími výdaji přišla o miliardy korun ročně. Právě levicovní poslanci a poslankyně hovořili „z pozice rodiny“, pokud hovořili čistě o penězích.

Typickým finančním argumentem, jak jsem je ve své práci nazvala je např. výrok poslance Stanislava Voláka (US): *„...Chci vás informovat o tom, že letos se vyplatí na dávkách nemocenského pojištění téměř 21 mld. korun, a já mám veliké obavy, že jestli bude v nezměněné formě přijat senátní návrh zákona, tak v roce 2000 se na nemocenské pojištění, do*

kterého se ještě zahrne ošetřování dítěte a mateřská dovolená, zaplatí částka přes 30 mld. korun a hrozí, že celý systém se dostane do deficitu. “

Jiné

Pokud se nejednalo o ani jeden z uvedených typů argumentů, byla rétorika zaměřena proti konkrétní straně. Zejména pokud návrh předkládala vláda – levicová kromě prvního volebního období – pravicové strany – zejména ODS – se zaměřily na kritiku protivládní obecně, resp. na kritiku levicové koncepce mateřské a rodičovské dovolené (Páralová–stenografická zpráva, 2005).

Argumenty jsem analyzovala dle příslušnosti poslanců a poslankyň k politické straně a zároveň podle genderu.

7. Pojetí mateřství v parlamentních debatách o novelách zákonů

7.1. První volební období 1992-1996

a) vládní strana, základní charakteristika doby

Předsedou Parlamentu České republiky byl v 1. volebním období Milan Uhde, člen ODS, která byla zároveň vládní stranou pod vedením Václava Klause. Ministerstvo práce a sociálních věcí vedl Jindřich Vodička, zmiňuji tento resort a jeho hlavního představitele, protože to byl právě on, kdo představoval Parlamentu – a tím i veřejnosti – návrh zákona, který měl dle jeho slov představovat: *„...první krok v procesu transformace současného systému společenské pomoci rodinám s dětmi na systém státní sociální podpory a navazuje na opatření provedená ve prospěch rodin s dětmi, ... jimiž se posilily příjmy rodin, zejména s menšími dětmi, a byla uskutečněna některá nová systémová opatření.“* (stenografická zpráva, 1993). Citovaná věta a předchozí kroky učiněné dříve v tomto nebo předešlém roce na poli sociální politiky (zvýšení rodičovského příspěvku, zvýšení podpory při narození dítěte, přijetí zákona o jednorázovém přídatku na nezaopatřené děti atd.) naprosto jasně ukazují na to, že český stát se o tuto problematiku zajímá a považuje za velmi důležité ji řešit na půdě Parlamentu a zakotvit do své legislativy. Ovšem jak tomu bývá, debaty kolem tématu jsou mnohem košatější než konečný výsledek, který by měl být podle obsahu projevů a důvodových zpráv v nejlepším zájmu mladých rodičů a jejich malých dětí.

Dalšími politickými stranami, které v té době působily na půdě Parlamentu a které nějakým způsobem zasahovaly do vybrané debaty byly: ODA, ČSSD, Levý blok, SPR-RSČ a KDU-ČSL.

b) obecná charakteristika vybrané debaty

Analýzu parlamentních debat jsem se rozhodla dělat chronologicky. Začínám tedy ve své práci prvním volebním obdobím¹¹, kde jsem si vybrala vládní návrh zákona, kterým se mění a doplňuje zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů¹². Tento návrh jsem si vybrala, protože je jedním z nejzásadnějších, co se týče přístupu k rodinám s dětmi a mění se jím princip sociální podpory v přídavicích na děti. Uvedený návrh zákona má navazovat na nový daňový systém, který byl již schválen a který také zavádí nezdanitelné částky z příjmu fyzických osob, které jsou stejné za každé dítě. Ve starém daňovém systému se sleva na dani ze mzdy poskytovala bez ohledu na počet dětí. Nový systém přídavek na děti je určen závislostí na částce životního minima, které je potřebné k zajištění výživy a ostatních základních potřeb. To znamená, že zohledňuje věk dětí a že s věkem by se částka měla zvyšovat, stejně jak rostou náklady rodičů na výchovu dítěte. Takže na jednotlivých výstupech v Parlamentu k tomuto návrhu předpokládám nejvíce výroků, které by se týkaly postoje k rodinám, k rodičovství a k dětem. Jednalo se totiž o velkou systémovou změnu. Jelikož to jsou postoje přednesené na půdě Parlamentu České republiky, tak je jejich obraz promítno do české legislativy, která pak ovlivní životy nás, občanů a občanek České republiky. A to je to, co mě zajímá v této práci, postoj české legislativy ke konceptu mateřství, resp. jestli se nějak vyvíjí a mění v čase.

Hlavním principem (jak je již zmíněno výše), který byl změněn v tomto návrhu tedy bylo to, že přídavky na děti by se již neměly odvíjet od počtu dětí v domácnosti, resp. v rodině, ale měli by být poskytovány podle věku dítěte a to bez ohledu na příjem rodiny. To byl také největší kámen úrazu.

c) hlavní pojmy a témata

¹¹ termín první volební období jsem převzala přímo internetových stránek Poslanecké sněmovny České republiky. Viz <http://www.psp.cz>. Prvním volebním obdobím je označováno rozmezí let 1992 – 1996.

¹² Návrh byl předložen poslanecké sněmovně jako sněmovní tisk č. 498 dne 25.8.1993

Na samém začátku bych ráda definovala pojem, kterým se bude, jak v parlamentních debatách, tak v mé práci velmi často operovat – *přídavky na dítě*. Jde (podle ministra práce a sociálních věcí Jindřicha Vodičky) o určité uznání ze strany státu, nebo společnosti, že děti jsou pro budoucnost společnosti a státu velmi důležité. Proto se společnost dohodla na určité částce, kterou by chtěla přispívat rodinám, které mají děti. Příspěvek je zamýšlen zejména jako pomoc při výchově dětí. Pravicově orientované strany si toto uvědomují, ale není to pro ně prvotním zájmem. Je to až druhotné, prioritou je ekonomický růst a hospodářská stabilita, kdežto strany levicové mají solidárnější smýšlení. Také ho více prosazují a ne až po změně zákonů o daních, tak aby tomu vyhovovala i sociální politika. Zkrátka se více blíží naplňování myšlenky sociálního státu. Přitom lidská síla je základem pro růst ekonomiky státu. Když budou občané a občanky vyrůstat v prostředí, které k nim bude příznivé a nebudou trpět nedostatky a dostane se jim vzdělání, po kterém sami touží, tak v budoucnu bude více pravděpodobné, že neodejdou uplatňovat své kvality to zahraničí, ale že zůstanou v České republice a svými znalostmi a schopnostmi přispějí k lepšímu růstu ekonomiky. Pokud, ale zase na druhou stranu budou jejich rodiče zneužívat sociálních dávek, je velmi pravděpodobné, že i jejich děti se budou snažit žít stejným „pohodlným“ způsobem života. Vše tedy závisí na výchově a spokojenosti rodičů. K tomu lze také přispět tím, že se sníží jejich stres se zabezpečení rodiny dávkami, které jim umožní se této starosti zbavit a tak se lépe věnovat svým dětem, které jsou pro budoucnost státu (i pro ekonomický růst státu) ze všeho nejdůležitější.

d) analýza argumentů

V důvodové zprávě k vládnímu návrhu zákona je uvedeno, že tato změna se netýká pouze rodin potřebných, tj. rodin, které žijí na nebo pod hranicí životního minima, ale nově zaváděný systém by měl finančně podporovat i rodiny, které žijí nad tímto životním minimem. Ve zprávě ministerstvo sociálních věcí zohledňuje situaci, kdy se mění sociální situace v rodinách s dětmi a zejména v neúplných rodinách, kterých po změně režimu podle statistik značně přibylo, a uvádí, že je nezbytně nutné změnit systém přídavků na děti a tím implicitně i finanční situaci v rodinách. Už nebude záležet na počtu dětí, ale na věku dítěte. Totiž dříve se přídavky na děti zvyšovaly s počtem dětí v rodině. Nyní (podle tohoto návrhu) by se přídavky na děti měly zvyšovat s věkem dítěte. Tím by byly zvýhodněny rodiny s jedním nebo dvěma dětmi a ve velké nevýhodě by se ale ocitly rodiny se třemi a více dětmi např. do deseti let. Tato nevýhoda měla být vykompenzována státním vyrovnávacím

příspěvkem, ale je to slabá náplast na ránu, kterou nový systém způsobil. Jedním dechem vládní návrh hovoří o tom, jak je to lepší a spravedlivější systém a také dodává, že je nutný kvůli plánovanému zavedení nového systému daně z příjmu fyzických osob, který zohledňoval počet závislých dětí v rodině. Je to jedna z hlavních rovin argumentací, která se následně vyskytovala v poslanecké sněmovně.

Náklady na dávky sociální péče pro rodiny s dětmi se zvýšily v minulých letech. Podle argumentů ODS, pokud by nedošlo ke změně přídavků na děti, pak by i nadále zůstala tato dávka plně plošnou a nebrala by ohledy na náklady, které rostou spolu s dítětem. *„Návrh na úpravu přídavků na děti představuje systémovou změnu, která vhodně navazuje na nový systém daní z příjmů fyzických osob. Zmírňuje také znevýhodnění rodin s jedním a se dvěma dětmi a reaguje na výrazné zvýšení životních nákladů a pokles kupní síly přídavků na děti.“* (Klaus, Vodička, 1993). Znevýhodnění rodin s jedním či dvěma dětmi vůči komu? Vůči rodinám s více dětmi? Rodiny s více dětmi mají samozřejmě vyšší náklady na jejich výchovu a po delší časové období. Jestliže protěžovat rodiny s menším počtem dětí, tak se potom stane velmi „výhodné“ nemít děti vůbec, jelikož stát nebude na sebe brát vůbec žádnou, nebo minimální zodpovědnost za děti, tudíž pak i za svoji vlastní budoucnost. Ve shora citované části důvodové zprávy se opět vyskytuje plánovaná úprava daní. Velmi zarážející je na této větě část, kdy hovoří o zmírnění znevýhodnění rodin s jedním a se dvěma dětmi. Nejde o žádné znevýhodnění, nýbrž o spravedlivější věc, kdy jsou naopak velmi v nevýhodě vícečetné rodiny s malými dětmi, ale na tuto námitku ODS argumentovala, že těch není tolik. Tudíž se na ně nemusí brát takový ohled? V situaci, kdy se rodí čím dál tím méně dětí a naše populace pomalu ale jistě vymírá, je toto naprosto kontraproduktivní. Klidně stále opakují, jak to zvýší příjmy jedno a dvoudětných rodin, ale že to ubere a to znatelně příjmy rodin vícečetných, na to reagují, až po výrazném upozornění kolegů ze sněmovny při prvním čtení návrhu zákona.

Jak již, na začátku kapitoly citovaná věta bývalého ministra Vodičky naznačila, v této době se jednalo o velké změně v sociálních dávkách a v sociální politice státu obecně. Poslední úpravy dávek na děti byly v roce 1984 (Vodička - stenografická zpráva, 1993) a v podstatě deset let zůstávaly na stejné výši bez ohledu na podstatnou změnu ekonomického systému, inflace atd. Konzervativní vláda ODS doprovázela úvody k nejrůznějším sociálním opatřením vysvětlením, že tím plní svůj volební program. Málokdy zde padlo slovo, že mateřství a vůbec děti a rodiny s dětmi jsou důležité pro stát a jeho další fungování v budoucnosti. Zejména ekonomiky, kterou vláda podporovala a upřednostňovala přede vším ostatním. Tím je také

dán postoj této pravicové strany k sociálním výhodám a podporám. Pravice pomůže dětem, rodinám s dětmi, ale až v té poslední instanci, nejdříve se musí sami postarat, když už to nedokáží lépe, nebo vůbec, tak jsou jim pravicové strany ochotny pomoci.

Nejtvrdší kritikou návrhu byly ve sněmovně příspěvky levicových poslankyň, ale i pravicového zástupce ODA, který tento návrh přirovnával k návratu k sociální politice minulého režimu. Každá z těchto kritik ale pocházela z jiné argumentační roviny. Jejich příspěvky jsou již konkrétní, nejsou to velká abstraktní slova a dlouhé věty na teoretickém základě. Jedná se o konstruktivní kritiku, kde přišly s řadou konkrétních návrhů (viz níže).

Kritika pravicového zástupce ODA se odehrávala na rovině čistě teoretické. Srovnával nový návrh se systémem, který fungoval za předchozího režimu. Podle něj, kdyby byl nový návrh schválen, tak povede k pauperizaci celé společnosti, kvůli tomu, že se jedná o dávky plošné, tedy i lidé, kteří je nepotřebují v takové míře jako jiní, na ně mají dle nového návrhu nárok. To také dle příspěvatele do diskuze souvisí s nivelizací příjmů a to následně vede ke zmíněnému chudnutí celé společnosti. Dalším problematickým bodem je dle poslance Maška to, že předložený návrh zákona nepodporuje rodinu, jako základní jednotku a pilíř společnosti a státu, ale jde směrem opačným. Stát by měl podle něj stimulovat rodiny, aby se postavily na vlastní nohy. Neřekl ovšem, jakým způsobem si tuto stimulaci představuje. Jeho kritika je velmi tvrdá a ani pro slova nechodil moc daleko. Volí výrazy, které již samy o sobě kritizovaný přístup zesměšňují a znehodnocují: *„Na rozdíl od takového jánošíkovského přístupu bohatým brát a chudým dávat je zde sice přístup opačný, ale z hlediska sociálního ještě škodlivější, to je sebereme potřebným, abychom dali méně potřebným a dokonce i těm, kteří to vůbec nepotřebují.“* (stenografická zpráva, 1993).

Neustále zdůrazňuje ve své kritice, jak strašně je rodina pro stát a společnost důležitá a jak by se měly mladé rodiny s dětmi podporovat, ale sám se vzdává jakékoli konstruktivní kritiky, protože podle jeho slov je na to již pozdě, což samo o sobě vypovídá o jeho postoji, možná i celé pravicové politiky, jelikož na tuto poznámku v následné debatě již nikdo z pravicových politiků a političek nerefletoval. Samozřejmě má částečně pravdu v tom, jak by nový zákon poškozoval rodiny s více dětmi zejména, pokud budou ve věkové kategorii do šesti let a jejich matky s nimi budou doma. To je také další znak jeho kritiky, kdy zdůraznil, že by matky měly v tomto věku být s dětmi doma, je to *„žádoucí“*: *„Nejvíce poškození tímto zákonem tedy budou přímo ti, kteří sociální podporu státu nejvíce potřebují a kteří jako rodina jsou pro stát nejvíce žádoucí. Budou to mladé rodiny se třemi malými dětmi. Domnívám se, že podporování*

rodin s jedním nebo dvěma dětmi jde přímo proti základům tohoto státu. Podporuje totiž vymírání obyvatelstva, protože ani průměrně dvě děti nestačí k více než prosté reprodukci. Z tohoto hlediska je zřejmě z hlediska státu nejžádoucnější podpora rodin s alespoň třemi dětmi. Je třeba se na to podívat takto: Jestliže rodina bude mít tři malé děti ve věku do 6 let a nejhůře na tom bude, bude-li je mít ve věku od 3 do 6 let, protože matka, která u těchto dětí pravděpodobně bude doma a je žádoucí, aby byla doma, nebude pobírat ani tzv. mateřský příspěvek, který se pobírá do tří let věku nejmladšího děcka...“ (stenografická zpráva, 1993).

To je další věc, kterou spojuji s jeho konzervativním postojem. Mluví o ženách-matkách jako o těch, kdo by měl zůstat doma s dětmi. O mužích-otcích není ani zmínky. Muž by tedy měl být tím, kdo přináší peníze domů a živí děti a manželku, která je doma a je zodpovědná zase za výchovu dětí a za to, aby se muž, který se vrátí z práce, cítil dobře u „domácího krbu“. Toto je klasický konzervativní měšťanský model dělby rolí v rodině. Otec odchází z domu, aby finančně zabezpečil rodinu a matka zůstává doma a pečuje o domácnost a děti. Tím jsou rozděleny karty i co se zodpovědnosti týče. Žena je zodpovědná za to, aby děti prospívaly, aby byly zdravé a aby jim zkrátka nic nescházelo. K tomu přispívá otec tím, že je na celý den „vyslán“ ven, mimo domov, aby vydělal peníze pro rodinu. Tím je kladen velký tlak i na otce, který má možnost se realizovat ve veřejné sféře, ale je omezován tím, že je pouze na něm, zda zabezpečí rodinu a bude moci dát svým dětem vše, co potřebují, nebo co by jim dát chtěl. Také je mu tím znemožněno účastnit se na výchově dětí intenzivněji. Tím, že je celý den pryč z domova, je připravován o výchovu dětí – o aktivní otcovství. Jelikož je společnost „naučena“, že ani když se vrátí otec z práce nijak aktivně se nepodílí na úkonech, které jsou se staráním se o děti. Je omlouván tím, že je unavený z práce a potřebuje si odpočinout, aby načerpal síly na další den, kdy bude zase vydělávat peníze mimo domov, aby zabezpečil rodinu, která je na něm finančně závislá. Žena naopak je omezena na prostor sféry soukromé a její seberealizace je tím též omezena. Již to, že jeden z rodičů zůstává doma a je finančně závislý na tom druhém, dává důvod k nerovnosti mezi partnery. Většinou práce mimo domov je více ceněna a také je „vidět“, tím myslím, že za ni většinou člověk dostane zapláceno a něco vyprodukoval, kdežto práce v domácnosti a doma je práce, která není vidět, je za zdi domova, jakýmsi způsobem „patří“ k tomu, když je člověk doma a vychovává děti. Tento model je v době, kdy stát hlásá, jak je rodina základ státu a jedním z jeho hlavních pilířů, poněkud zastaralý. Pokud státu záleží na rodinách s dětmi tak jak hlásá, tak by měl za ně přijmout zodpovědnost a ne ji nechávat pouze na rodičích, kteří tedy když chtějí mít děti, tak jsou pod velkým tlakem, zda je vůbec uživí. Postojem, který na půdě poslanecké sněmovny přednesl pan poslanec Mašek, se stát z velké části zříká zodpovědnosti za podporu (mladých)

rodin s dětmi a přenáší ji na otce živitele rodiny, když říká, že je žádoucí, aby žena zůstávala s dětmi doma až do jejich šesti let. Také explicitně určuje ženu, jako toho z rodičů, který je nějakým způsobem předurčen pro to, aby děti vychovával. Přestože se již v této době používá termín „rodičovská dovolená“ a ne „prodloužená mateřská dovolená“, tak to, že by muž zůstal doma se svými dětmi, ještě nepřišlo do úvahy. Podle pravicových politiků je za finanční zabezpečení rodiny zodpovědný otec. Stát by měl pomoci až v té nejposlednější instanci, kdy si již samotní lidé nedokáží zabezpečit finance na život sami.

Jedná se o čistou konzervaci měšťanského modelu. Stát si ulehčuje, když zodpovědnost za uživení rodiny přenáší na otce a zároveň tím matce znemožňuje, aby vstoupila do veřejné sféry a účastnila se i na jiných procesech vytváření hodnot, než jsou ty spojené s výchovou dětí a starostí o domácnost.

Jeho stranický kolega, který měl výstup také při prvním čtení ještě jednou zopakoval, že rodina je jedním ze základních pilířů konzervativní politiky. Toto spojení je velmi zdůrazňováno a také snad jedno z nejfrekventovanějších v této debatě, ale zodpovědnost za rodinu zástupci státu nechtějí mít, nebo alespoň to vyplývá z jejich rétoriky, která rodinu a tím i děti posouvá do soukromé sféry. Tím pádem je to každého věc. V monologu se vždy poslanci uchýlí k dlouhé řeči o daních a rozpočtu a dalších věcech, které s návrhem moc nesouvisí. Konstruktivní reálné kritiky je velmi skromné množství. Neustále se opakuje to samé, každý ovšem nakonec zopakuje trochu jinou částku, kterou by rodinám přidal, které se liší desetikorunami. Jedním dechem se zde hovoří o penězích a o rodině, jako základním pilíři, na kterém stojí naše společnost, ale peníze rodinám dát nechtějí. Halí se do toho, že finančně zabezpečit rodinu musí rodiče – respektive otec. Stát takto ušetří peníze, které by jinak vydal na sociální politiku (podpora výchovy dětí), a tak může ušetřené peníze investovat lépe. Jak ale lépe, než do své vlastní budoucnosti, kterou představují občané a občanky našeho státu? Je to velký rozpor, ne-li pokrytectví.

U tohoto návrhu byl problém s adresností dávek, kterou sami navrhovatelé nepřímo připouštějí. Na její kritiku ale reagují tím, že samotné prokazování a zjišťování potřebnosti sociálních dávek by bylo namáhavější a nákladnější než alespoň udělat tento obecný krok. Výše zmíněný argument není z těch, které by člověka přesvědčily, že těmto lidem opravdu záleží na mladých rodinách s dětmi. Poslanec Andrej Gjurič končí své vystoupení v Poslanecké sněmovně slovy: „...mít rodinu, a mít děti, je individuální rozhodnutí, to není žádná rána osudu, člověk si toto ve většině případů při dnešní antikoncepci může řídit sám a

jestliže je ten člověk sám zodpovědný, je i zodpovědný za to, co bude dál. Já mám svoje děti rád, ale nerad bych měl o jedno méně, spíš víc. To je všechno. Děkuji.“ (stenografická zpráva, 1993). Mít děti je individuální rozhodnutí, člověk si jej řídí sám a také je za toto jednání zodpovědný. Pronesená slova jasně přenáší zodpovědnost za děti pouze a jenom na rodiče, kteří se rozhodli mít děti, ať již plánovaně či ne. Argument o antikoncepci je naprosto irelevantní, copak nechtěné děti jsou děti nemilované či méně kvalitní? Proč by se měl stát zříkat zodpovědnosti za lidi, kteří se společně rozhodnout (ať plánovaně či neplánovaně) mít děti? Podle slov poslance Gjurice by tedy lidé, kteří nemají dostatečné příjmy na to, aby uživilí děti na určité úrovni, vůbec děti mít neměli. Při „...dnešní antikoncepci...“ je to možné (viz jeho výrok zmíněný výše). Tady na tomto výroku je vidět, že pravicový postoj k rodině je takový, jak jsem ho popsala výše. Je to každého věc a tak by si za své jednání měl nést i následky a zodpovědnost. Ukazuje na názor, že rodina a vše, co se v ní děje, se naprosto státu netýká a lidé, kteří se dostanou do sociálně těžké situace se nemají spoléhat na stát, že jim pomůže.

Na trochu jinou rovinu se dostávají příspěvky levicových poslankyň, které neopakují prázdné fráze o tom, jak je rodina základ společnosti a jejich politiky, ale mluví o skupinách spoluobčanů, jejichž životní podmínky nelze přecházet bez povšimnutí a musí se odpovědně řešit. Jako jediné se zabývaly příjmy rodin a našly si, že přídavky na děti činily v roce 1990 8,3% čistého příjmu rodin a toto procento se každým rokem snižovalo a snižovalo. Je tedy jasné, že se musí finanční podpora rodičům zvýšit, protože nelze nevidět nebo dokonce přehlížet vyšší náklady na bydlení a vzdělání dětí a vůbec na život celé rodiny. Poslankyně Gerta Mazalová situaci vyjádřila: „*Neřešená situace zejména u neúplných rodin v čele s matkou na mateřské dovolené, jejíž příjmy se skládají z rodičovského příspěvku, státního vyrovnávacího příspěvku, přídavku na děti a výživného, čímž nedosahují částky životního minima a pobírají sociální dávky od obecního úřadu. Jelikož omezující hranicí pro neúplnou rodinu je právě hranice životního minima, pak jakékoli zvýšení či valorizace částek např. rodičovského příspěvku na děti má za následek snížení výše poskytovaných dávek. Tedy tyto rodiny se pohybují v začarovaném kruhu a stále jsou na hranici přežití. Tři roky mateřské dovolené neslouží pak péči o dítě jak by měly, ale nepřetržitému maratonu běhání po úřadech a zdolávání byrokratických mechanismů. Děti tím trpí a rodiče jsou stresováni.*“ (stenografická zpráva, 1993). Již v této době byly předloženy změny a doplňky zákona o rodině, ale realizace novely tohoto zákona byla ještě v té době v nedohlednu. Podle levicové poslankyně Gerty Mazalové návrh zákona vůbec nekoreluje s posláním sociálního státu a

přesouvá zodpovědnosti za děti plně na rodinu a přitom jí nepřipraví ani legislativní klima, aby mohla sama rodina realizovat tento princip. Argumentace poslankyně je již konkrétní kritikou stávajícího navrhovaného zákona. Jelikož se jedná o návrh pravicové vlády, je postaven na individuální zodpovědnosti každé rodiny.

Vzhledem k tomu, že návrh prezentovala pravicová vláda a zároveň samí muži, nedokáží posoudit, z jaké míry jsou abstraktní argumenty poslanců z ODS a ODA ovlivněny jejich stranickou příslušností a zároveň jak také jejich zkušeností z pozic mužů. Pravicové poslankyně se debaty neúčastnily. To by možná bylo zajímavé, kdyby zde ony prezentovaly svá stanoviska z hlediska žen s přímou zkušeností a zároveň z hlediska poslankyň, které zastávají pravicovou politiku. Také zde hraje velkou roli doba, ve které se debata odehrávala. Bylo to čtyři roky po změně režimu, který byl úplně jiný a tím praktické zkušenosti poslanců a poslankyň, kteří návrh podporovali, nebyly na stejné rovině s jejich argumenty o individuální zodpovědnosti.

Poslankyně levicových stran navrhuje, aby se vytvořil v legislativě příjmový strop, od kterého by už vysokopříjmovým rodinám přídavky na děti vypláceny nebyly. Abych použila styl argumentace konzervativních politiků, tak by to ušetřilo spoustu peněz do státní pokladny a ty by pak následně mohly být eventuálně použity na zvýšení přídavků nebo naopak na snížení cen např. Sunaru, který by pak vláda mohla dotovat. (Jak navrhuje jedna z poslankyň). To je další příklad konkrétní argumentace, která je používána (většinou) ženami. Konkrétní návrh o cenách dětského Sunaru poslanecké sněmovně paní poslankyně Mazalová již přednesla půl roku před tímto vystoupením, ale stále se odsouvá a nebyl (do doby, kdy probíhala tato debata) vyřešen. Zástupkyně levicově orientovaných stran také zdůrazňují, že stát by měl nejen rodiny svých občanů stimulovat k tomu, aby se samy staraly o své potomky, ale měl by být i zdravě ochránářský zejména těch nejslabších.

7.2. Druhé volební období 1996-1998

a) vládní strana, základní charakteristika doby

Poslanecké sněmovně předsedal Miloš Zeman za ČSSD. Debaty se účastnili zástupci politických stran ze ODS, ODA, KDU-ČSL, KSČM. Jinak ve sněmovně byly ještě zastoupeny ODA a SPR-RSČ.

b) obecná charakteristika vybrané debaty

Druhé volební období bylo obdobím přechodné vlády Josefa Tošovského. Přechodná vláda trvala dva roky. Za tu dobu se na parlamentní půdě projednal návrh novely zákony o státní sociální podpoře a zákon a správě daní. Jednalo se o vládní návrh zákona, kterým se mění a doplňuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a zákon České národní rady č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků, ve znění pozdějších předpisů, v poslanecké sněmovně byl tento návrh projednáván jako sněmovní tisk č. 224. Hlavním důvodem novelizace zákona o státní sociální podpoře bylo zmírnění dopadu administrativní náročnosti současného stavu. Jednalo se většinou o dílčí úpravy, z nichž některé měly věcný charakter a jiné představovaly doplnění či zpřesnění jednotlivých ustanovení.

V tomto stenoprotokolu jsem nenašla nic, co by se týkalo mnou vytyčeného tématu.

7.3. Třetí volební období 1998-2002

a) vládní strana, základní charakteristika doby

Ve třetím volebním období byla vládní stranou ČSSD a Parlamentu České republiky předsedal Václav Klaus. Dalšími politickými stranami, které v té době působily na půdě Parlamentu a které nějakým způsobem zasahovaly do vybrané debaty byly: ODS, ČSSD, KDU-ČSL, KSČM.

b) obecná charakteristika vybrané debaty

V tomto období jsem našla, přiznám se, jako jediný, který by se týkal tematiky, kterou jsem výše vytyčila, senátní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 32/1957 Sb., o nemocenské péči v ozbrojených silách, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Tento návrh zákona byl projednáván jako sněmovní tisk číslo 34, a to v listopadu roku 1998. Jelikož se finanční podpora během mateřství a rodičovství poskytuje z nemocenského pojištění a dávek, tak jsem předpokládala, i proto, že se tímto návrhem mění zákon o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti, že v debatách mezi poslanci půjde alespoň z části o témata, která zajímají mě v této práci –

mateřství, rodičovství, rodina a to, jak se o nich poslanci a poslankyně baví, když připravují legislativní půdu pro život matek, otců, dětí, prostě rodin obecně. Jak moc je pro zákonodárce rodina důležitým pilířem společnosti v praxi. Jistě, mnoho se o rodině jako základním kameni státu namluvilo, je to také jeden z hlavních a nejčastějších argumentů v debatách. Jenomže, co pro ně poslanci a poslankyně udělají, aby je v nelehké situaci podpořili? Připraví jim alespoň dobré legislativní zázemí, když je rodina základ státu? Nebo se budou pouze halit do velkých slov a prosazovat v praxi budou postupy, které následně rodinám třeba i uškodí oproti stavu předchozímu?

Ve výše zmíněném senátním návrhu šlo o zvýšení denního vyměřovacího základu pro výpočet nemocenských dávek. Mateřská dovolená a péče o nemocné dítě je zahrnuto v tomto systému péče státu o své občany, tak jsem předpokládala, že debata půjde i jiným směrem např. že by se mohla ubírat směrem k mateřství, rodičovství a počtu dětí, ale nebylo tomu tak.

c) hlavní pojmy a témata

Jak již bylo avizováno, debata se točila stále kolem denního vyměřovacího základu pro výpočet nemocenských dávek. Systém nemocenského pojištění se skládá ze čtyř dávek:

- nemocenské
- podpory při ošetřování člena rodiny
- peněžité pomoci v mateřství
- vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.

Účelem tohoto systému je kompenzovat ušlé příjmy, které pojištěnci vznikly v důsledku výše zmíněných událostí. Nemocenské pojištění je založeno na dvou principech:

- solidarity „vysokopříjmových“ s „nizkopříjmovými“
- solidarita „zdravých“ s nemocnými“, resp. s těmi, jichž se dotýká konkrétní sociální událost.

Z příjmu pojištěnce se odvozuje jeho denní vyměřovací základ, z něhož pak platí pojistné na sociální zabezpečení. Denní výše dávky je určena procentní sazbou z denního průměru příjmu pojištěnce. Už jenom to, že těhotenství a mateřství je zahrnuto do dávek z nemocenského pojištění je samo o sobě na pováženu. Těhotenství a následný porod i mateřská, resp. rodičovská dovolená tedy znamená, že je (většinou) žena doma, neprodukuje nic viditelného ve veřejné sféře, nic hodnotného a trvalého, „pouze“ se stará o dítě/děti a domácnost a celou rodinu,

za což jí patří ohodnocení, které jde z dávek nemocenského pojištění a jeho výše koreluje s hodnotou práce, kterou vykonala, tuto hodnotu ji přisuzuje sama legislativa (resp. zákonodárci, vláda, president). Zde je vidět, jak si stát váží práce, kterou dotyčná osoba vykonala a jak ji ohodnocuje.

d) analýza argumentů

Na začátku prvního čtení v poslanecké sněmovně se zákonodárci nejprve značně dlouho dohadovali o tom, zda má jednat organizační výbor jedné strany nyní – vlastně již jednal – nebo má mít zasedání kdykoli jindy, než právě teď. Poté následovala hlučná debata mezi jednotlivými poslanci, kterou se místopředsdkyni PSP Petře Buzkové podařilo ztišit, až když zdvořile požádala o důstojnou atmosféru v sále. Po jisté době pustili senátora Milana Štěcha ke slovu, aby přednesl a představil návrh zákona. Následuje pak dlouhá debata o tom, jak Česká republika neplní Úmluvu Mezinárodní organizace práce č. 130, kterou Česká republika ratifikovala a kterou je vázána.¹³

V debatě jde vlastně jenom o zvýšení či nezvýšení denního vyměřovacího základu pro výpočet nemocenských dávek. Když se mluvilo o těch, kteří čerpají z dávek nemocenského pojištění, hovořilo se o nich jako o nemocných, marodících zaměstnancích. Jelikož je mateřská dovolená vyplácena ze systému nemocenského pojištění, tak se tento zákon nepřímo týká i jí, ale v celkem dlouhé debatě na půdě Poslanecké sněmovny padlo toto slovní spojení pouze jednou, bylo vysloveno panem poslancem Stanislavem Volákem: „...*Chci vás informovat o tom, že letos se vyplatí na dávkách nemocenského pojištění téměř 21 mld. korun, a já mám veliké obavy, že jestli bude v nezměněné formě přijat senátní návrh zákona, tak v roce 2000 se na nemocenské pojištění, do kterého se ještě zahrne ošetřování dítěte a mateřská dovolená, zaplatí částka přes*

¹³ Mezinárodní organizace práce (International Labour Organization – ILO) je mezinárodní organizace, která pracuje na tripartitním principu, což v praxi znamená, že jednotlivé státy v ní mají zástupce států, zaměstnavatelů a zaměstnanců.

Její činnost je zaměřena zejména na zlepšování pracovních a sociálních podmínek. K tomu přijímá úmluvy a doporučení, které schvaluje každoročně konaná Mezinárodní konference práce. Jednotlivé členské země je poté ratifikují a jejich ustanovení jsou povinny plnit. Porušování závazku je sledováno a zveřejňováno. Vysoce kvalifikovaní odborníci pracující pro tuto organizaci sledují vývoj v jednotlivých oblastech světa, provádějí analýzy a navrhují cesty ke zlepšení např. v oblasti bezpečnosti práce, pracovních podmínek, zaměstnanosti, rovnosti pohlaví, k odstranění všech forem diskriminace či dětské práce, v oblasti vzdělávání či na podporu drobného podnikání apod. Vypracovávají rovněž nejrůznější projekty k řešení konkrétní situace v jednotlivých regionech, které pak Mezinárodní organizace práce pomáhá realizovat a financovat.

Vedle toho, že Mezinárodní organizace práce publikuje každoročně řadu velmi kvalitních studií zaměřených na nejrůznější témata a zveřejňuje na svých internetových stránkách přípravné materiály, texty přijatých rozhodnutí a další informační zdroje, vydává i čtvrtletník World of Work, v němž jsou velmi zajímavé články a informace.

30 mld. korun a hrozí, že celý systém se dostane do deficitu.“ (stenografická zpráva, 1998). Ale v této souvislosti šlo zase jenom o státní rozpočet. Nad výší dávky v mateřství, resp. rodičovského příspěvku se nikdo nepozastavil. Zřejmě to nebyla priorita při schvalování tohoto návrhu. Takže šlo jenom o formalitu.

Většina příspěvků pravicových poslanců se nesla v duchu státního rozpočtu a toho, že tento senátní návrh na vydání zákona je špatný z hlediska peněz ve státní kase. Málo by se do ní přispívalo a hodně by se z ní bralo, a to nejen na opravdu nemocné, ale i ženy na mateřské dovolené, potažmo jeden z rodičů, který je na rodičovské dovolené, což by státní rozpočet zatížilo ještě více. Dále debata pokračuje v podobném duchu, tato citace je pouhou kratičkou ukázkou toho, o čem vlastně několikadenní jednání v Parlamentu bylo. O rodině, mateřské dovolené, dětech a vůbec potřebných obecně se nediskutovalo. Jediné, co bylo důležité byl státní rozpočet.

Velký úspěch sklidila poslankyně Milada Emmerová, poslankyně za ČSSD, která měla dlouhý proslov o vývoji nemocnosti a s tím spojených výdajů na nemocenské dávky. Jako jediná vyslovuje slovo „rodina“ a „důstojné podmínky“ v souvislosti s ní. Ve svém celkem dlouhém výčtu vývoje nemocnosti ale hovoří pouze o nezaměstnanosti, o zneužívání systému atd. Ovšem na závěr svého příspěvku zcela explicitně dává zodpovědnost za důstojné podmínky pro život rodin státu: *„celá řada námětů, které je nutno průběžně řešit, aby občan našeho státu měl konečně jistotu, že zabezpečení důstojné existence jeho samotného i celé rodiny je starostí státu.*“ (stenografická zpráva, 1998). Zde je další důkaz toho, že levicová poslankyně navrhuje a mluví konkrétně. Její kritika je reálná a konstruktivní. Používá termíny a slovní obraty, které jsou srozumitelné a mají mnohem blíže běžnému životu, než výroky jejích kolegů, mužů, pravicových (nejen jich, i když z převážné většiny právě jich) politiků. Zejména neustále neopakuje, jak je rodina základ společnosti, ale postarat se o sebe musí sama. Jednoznačně říká, že je starostí státu, aby zajistil rodinám důstojné žití.

V důvodové zprávě senátního návrhu zákona se nedočteme nic, co by se podstatně týkalo, či jakýmkoli způsobem jednalo o problematice, na kterou jsem se chtěla zaměřit.

Po celou dobu, kterou debata trvala bylo v Poslanecké sněmovně celkem rušno a místopředsedkyně Buzková, která debatu řídila, musela často poslance napomínat, aby tolik nehlučeli, aby bylo alespoň slyšet jednotlivé přispěvatele do diskuze. Již toto napovídá o tom, že

poslance uvedený návrh příliš nezajímal, přestože mnohokrát zaznělo, jak je to důležité pro rozpočet a kolik se tím ušetří. Možná, kdyby se jednalo o zvýšení příspěvku, kdy by se ze státní pokladny mělo vyplácet více než doposud, tak by poslanci a poslankyně věnovali větší pozornost, co jejich kolegové říkají. Po několikanásobném upozornění těch samých skupinek, které debatovaly mezi sebou velmi hlasitě se přestalo bavit jen několik. Na kolik to bylo autoritou paní místopředsedkyně a nakolik záživností tématu pro jednotlivé politiky je otázka, ale je pravdou, že i při jiných jednáních, která se vedla na půdě Parlamentu České republiky, byl velký hluk a nepozornost poslanců byla na denním pořádku. Není to zřejmě tím, že by Petra Buzková nedokázala dvě stovky poslanců dirigovat, ale tím, že je jednotlivě až tak nezajímalo, co jejich kolegové pronášejí za připomínky a doplňující návrhy.

Zde vidíme přístup sociálního státu k rodinám, kde na sebe jednoznačně bere zodpovědnost za budoucnost a za životní úroveň rodin. Jelikož poslankyně Emmerová sklídila za svůj příspěvek velký aplaus, když nakonec svého proslovu jasně explicitně sdělila poslanecké sněmovně, že je stát zodpovědný za důstojnou existenci rodiny, předpokládám, že s ní poslanci a poslankyně souhlasili, tudíž se hlásí k myšlence sociálního státu, který má rodinám a jedincům pomáhat, ne být až poslední instancí, která pomůže, když už opravdu není zbytí (konzervativní koncept sociálního státu). Usuzuji tedy z toho, že Česká republika, resp. naši zákonodárci jako naši zástupci a reprezentanti se hlásí k myšlence státu, který pomáhá a pečuje o své občany.

Jediné, co z debaty explicitně vyšlo, byl příspěvek levicové poslankyně, která jediná v daném tématu nemocenských dávek zmínila i rodinu a její životní úroveň. Jasně dala zodpovědnost za ni státu, který se má postarat o „důstojnou existenci“ občanů i celých rodin. Vzhledem k tomu, že sklídila ve sněmovně velký potlesk a uznání, vycházím z toho, že její kolegové a kolegyně s tím souhlasí a hlásí se k myšlence sociálního státu, který pomáhá rodinám, potažmo matkám. Zmínka o tom byla pouze na úrovni abstraktního sdělení. Žádné konkrétní návrhy, jak by se měl stát postarat o rodiny. Každopádně je to posun k tomu, aby se stát začal starat více, zatím alespoň na teoretické úrovni. Doufejme, že časem přibudou i konkrétní návrhy, které budou realizované.

7.4. Čtvrté volební období 2002-2006¹⁴

a) vládní strana, základní charakteristika doby

Ve čtvrtém volebním období byla vládní stranou ČSSD a Parlamentu České republiky předsedal Lubomír Zaorálek, člen vládnoucí strany ČSSD. Dalšími politickými stranami, které v té době působily na půdě Parlamentu a které nějakým způsobem zasahovaly do vybrané debaty byly: ODS, ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a US.

b) obecná charakteristika vybraných debat

Zde bych chtěla předeslat, že toto volební období končí v současné době, ale když jsem začínala s výběry dat, tak toto období ještě u konce nebylo, přestože se již blížil. Tudíž mi z analýzy vypadly některé debaty, které proběhly po červnu 2006. V tomto období jsem našla dva návrhy zákonů, které tematicky odpovídaly. Oba dva byly schváleny a podepsány prezidentem republiky. Stejně jako celou empirickou část své práce vezmu i tyto návrhy chronologicky po sobě. Na rozdíl od minulých volebních období se po roce 2002 (do poloviny roku 2006) poslanecká sněmovna zabývala několika zákony, které se týkají mateřské dovolené, přídavků na děti, rodičovské dovolené, takže „*last but not least*“. Mohu konstatovat, že alespoň budu mít z čeho vycházet při svém zkoumání, které jsem si na začátku práce ustanovila, a to jestli a jak se mění pohled poslanců a poslankyň na mateřství a celkově rodinu v průběhu času. Alespoň mohu srovnat první a poslední volební období, kde se tyto fenomény v parlamentních debatách vyskytují.

Sněmovní tisk č. 709

Sněmovním tiskem s číslem 709 byl návrh zákona, který sněmovně předložila skupina vládních poslanců¹⁵ dne 16.6.2004, tento návrh zákona byl projednáván od začátku listopadu 2004 v poslanecké sněmovně jako sněmovní tisk 709. Jde o návrh zákona, který má rozšířit možnosti čerpání mateřské a rodičovské dovolené v případě, kdy bylo dítě na základě rozhodnutí

¹⁴ Předpokládám do konce řádného volebního období, které trvá čtyři roky. Nové volby do pátého volebního období by se konaly na jaře 2006.

¹⁵ [Josef Janeček](#), [Vilém Holáň](#), [Tomáš Kvapil](#), [Ivo Vykydal](#), [Vladimír Říha](#), [Vlasta Parkanová](#), [Josef Vícha](#), [Jan Kasal](#), [Michaela Šojdrová](#), [Jaroslav Lobkowicz](#), [Jaromír Talíř](#), [Jiří Karas](#), [Jiří Hanuš](#)

příslušného orgánu převzato do péče nahrazující péči rodičů. Na toto téma jsem předpokládala rozsáhlou diskuzi, zejména mezi vládními poslanci a poslanci pravicových stran, kteří mají jako svoji prioritu zejména ekonomické ukazatele, jak jsem se při čtení debat na podobná témata v minulosti přesvědčila. Stav, který byl před návrhem této změny v naší legislativě, byl takový, že mateřskou dovolenou bylo možno čerpat pouze do osmi měsíců věku dítěte. Při osvojení mohou tedy nastat určité komplikace, kdy je dítě osvojeno již v pokročilejším věku, než je osm měsíců. Navrhovalo se tedy ne osm měsíců věku dítěte, ale okamžik osvojení, jako určující věc při možnosti čerpat mateřskou dovolenou. Do debaty se zapojili pouze dva poslanci a jedna poslankyně. Představit svoji navrhovanou úpravu přišel poslanec KDU-ČSL pan Janeček, nejdéle hovořila poslankyně za ODS Alena Páralová a dále se připojil ministr práce a sociálních věcí Zdeněk Škromach. Odpovědnost státu za mateřství a vytváření příznivých podmínek pro život rodin zazníval implicitně zejména z úst pravicové poslankyně. Ale zde bych viděla to, že její rétorika byla zaměřena protivládně, jelikož vláda tento návrh zamítla, přestože jej navrhovali vládní poslanci. Kritizuje vládu, že nepodpořila návrh, který je podle ní velmi prospěšný rodinám, kteří si osvojí dítě. V jejím výstupu je hlavní rovinou to, že vláda nepodpořila návrh novely zákona. To, jak je potřebný je až druhořadým argumentem. V celku v debatě nejsou velké názorové rozdíly, spíše se jedná o to, které argumentační roviny dávají jednotliví přispěvatelé přednost. Tím pádem ani samotná diskuze nebyl rozsáhlá. V celku se všichni shodli na tom, že je nutnost změny. Ale reakce pouze tří politiků na půdě poslanecké sněmovny mě velmi překvapila. Tato nízká účast je dosti neobvyklá.

Sněmovní tisk č. 658

Ve druhé debatě, kterou jsem sledovala, se diskutovalo o návrhu na vydání novely zákona, kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Jako sněmovní tisk č. 658 byl Poslanecké sněmovně předložen dne 4.5.2004. Návrh byl z pera skupiny poslance a poslankyň (Hany Orgoníkové, Anny Čurdové a Eduarda Zemana). Zmíněný návrh jsem si vybrala, jelikož se zásadním způsobem dotýká rodičů, rodičovského příspěvku, mateřského příspěvku a vůbec rodin. Předpokládala jsem zde nejvíce rozvětvenou diskuzi na dané téma a také některé argumenty, které ještě v této souvislosti nezazněli. Zejména jsem se zajímala o posun, který jsem předpokládala, že nastal od argumentů, které byly prezentovány na půdě Poslanecké sněmovny v roce 1993, kdy se na dané téma dosti dlouho diskutovalo (viz 2.1 První volební období 1992 - 1996), k argumentům genderově rovnocennějším, zejména účast otců na rodičovské dovolené, jak jim

zpřístupnit tento způsob aktivního rodičovství, osvobodit matky od tlaku být doma atd. Návrh zákona byl diskutován s mnoha odborníky z řad pedagogů a psychologů, zejména, pokud se jednalo o děti a jejich návštěvu jeslí a školek. Ve zmiňovaném zákoně se měnil zejména § 30 odst. 3 písm. a), který prozatím umožňoval rodičům, aby jejich dítě navštěvovalo mateřskou školu maximálně na pět kalendářních dnů v kalendářním měsíci, aby nepřišli o rodičovský příspěvek. Ze sociálního hlediska je to dobré pro matky, které si v těchto dnech, kdy měly děti ve školce, zajít k lékaři, popř. dojíždět na pohovor, když hledaly zaměstnání. Pro dítě to ovšem, jak potvrzují pedagogové, nemá žádný význam, aby docházelo do školky pouze pět dní v měsíci. Navíc to pro ně může být více stresující, měnit své prostředí. Jelikož mateřská škola má podporovat výchovné působení rodiny, má ho doplňovat a rozvíjet a obohacovat dětské zkušenosti a schopnosti. Pro dítě má význam pouze pravidelnost docházky, zejména ze začátku. Změna zákona má tedy spočívat v tom, že bude dětem umožněna pravidelná docházka do mateřské školy, nejvýše však na čtyři hodiny denně. Při tomto rozsahu rodiče nepřijdou o rodičovský příspěvek. Změna se týká pouze mateřských škol, jelikož je „žádoucí“, aby matky/otcové s dětmi ve věku do tří let zůstávali doma a o dítě bylo pečováno individuálně. Pro státní rozpočet by realizovaný návrh novely zákona znamenal výdaje vyšší cca o 131 milionů Kč.

d) analýza argumentů

Sněmovní tisk č. 709

Jak jsem již výše zmínila, o návrhu (sněmovní tisk č. 709) se ve sněmovně moc nediskutovalo. Ke slovu se do debaty přihlásil pouze Josef Janeček, Alena Páralová (určena jako zpravodajka pro první čtení, poslankyně za ODS) a Zdeněk Škromach (v té době ministr práce a sociálních věcí ČR). Všichni tři se shodli na tom, že by návrh zákona měl být přijat, že je v nejlepším zájmu dětí a jejich náhradních rodičů. Vlastně Zdeněk Škromach pouze obhajuje svůj rezort a celou vládu, která byla nařčena Alenou Páralovou z toho, že se o tuto problematiku vůbec nezajímá a neřeší ji jako svou prioritu, což by podle ní měla. Toto svoje prohlášení zakládá na tom, že vláda předložený návrh projednala a vyslovila s ním nesouhlas z následujících důvodů: *„Návrh zákona je dle názoru vlády v rozporu s principem, podle něhož se mateřská dovolená poskytuje v souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě. Jedná se o typickou úřednickou námitku, vysvětlující, jak něco nejde, protože pro dítě do osmi měsíců to ve skutečnosti jde i v současnosti. Další důvod k zamítnutí spatřuje vláda v tom, že předložený návrh je zcela mimo oblast pracovního práva a nemocenského pojištění. Do*

náhradní rodinné péče jsou svěřovány i děti ve vyšším věku. Jako příklad je uváděno dítě ve věku 16 let, které má plnou způsobilost v pracovním právu, v právu sociálního zabezpečení a je i trestně odpovědné. Zároveň by byly dle vlády na toto dítě čerpány výhody jako na novorozence. Jak často se vyskytuje případ, že do náhradní rodinné péče jde šestnáctileté dítě? Ze strany vlády existuje naprostá nevěle hledat řešení. Věk dítěte přece můžeme omezit třeba 14 nebo 15 lety. Jako jeden z dalších důvodů pro nesouhlas s právě projednávaným návrhem vláda uvádí, že předložený návrh zákona není v souladu se smyslem směrnice Rady 96/34 Evropských společenství o rámcové dohodě o rodičovské dovolené, neboť dává ženě, která převzala dítě do péče, právo čerpat peněžitou pomoc v mateřství, zatímco muž by mohl požádat pouze o rodičovský příspěvek.“ (stenografická zpráva, 2004). Nejdříve bych se zastavila u první věty, kdy Alena Páralová označuje argument vlády, že mateřská dovolená se poskytuje ženě v souvislosti s „porodem a péčí“ o narozené dítě. Tuto námitku označila jako úřednickou, ale její problém tkví daleko hlouběji. Neměl by se spojovat porod a péče, což jsou dvě zcela odlišná určení. Porod je určen biologickou daností ženského těla a péče je ženám přisuzována společností, kulturou, je to naučené chování, schopnosti, nejedná se o nic vrozeného. Opět vůbec není reflektován rozdíl mezi tzv. biologickým a politickým mateřstvím. Její argumentace je zcela intuitivní, není založena na žádné teorii. Celá rétorika Aleny Páralové je proti tomuto vládnímu zamítnutí a je pro schválit návrh zákona. Podle ní sice vláda upozornila na to, že se nejedná o rovný přístup k mužům a ženám, který nařizuje zmíněná směrnice Rady Evropských společenství, ale také dále hovoří o tom, že občas je velmi těžké se přizpůsobit doporučením dle stávajících směrnic. Protože, kdyby se uskutečnily změny dle směrnice, konkrétně v tomto případě by rodina, která si vezme do náhradní péče dítě, neměla nárok na finančně výhodnější mateřskou dovolenou. Sice by byl zachován rovný přístup k mužům i ženám, ale poškodilo by to rodinu jako celek. Podle ní není důvod, že jsou muži-otcové diskriminováni, dostatečný k tomu, aby byl zákon zamítnut. Je to protože se vlastně jedná o pozitivnější a „měkčí“ opatření, než doporučuje výše zmíněná směrnice Rady, na což mají jednotlivé členské státy nárok. „Zde vidíme typickou ukázkou, jak je někdy těžké vyhovět evropské směrnici a sladit ji se stávající legislativou, a to i v případě, že chceme příznivější úpravu, než směrnice doporučuje.“ (stenografická zpráva, 2004). Diskriminaci mužů – otců nikdo dále ve sněmovně nereflektuje. Když to není diskriminace žen, tak to není tak ožehavé téma, nikomu z přítomných pánů to nevadilo, neměli žádné připomínky k diskriminaci mužů. Jediný, kdo na to upozornil, byla poslankyně Páralová: „dle tohoto návrhu má matka v případě převzetí dítěte staršího než tři roky právo na mateřskou dovolenou, zatímco otec pouze na rodičovskou dovolenou. Tím je ale porušena zásada

rovných podmínek mezi muži a ženami - a považte, zde je diskriminován muž!“ (stenografická zpráva, 2004). Byla rovněž jedinou, kdo navrhnul se této diskriminaci vyhnout tím, že se ustanovení, které muže diskriminuje přeformuluje tak, aby měli oba rodiče možnost čerpat rodičovskou dovolenou. Zmizela by tím sice diskriminace mužů – otců, ale poškodilo by to rodiny, které by tudíž přišly o finančně výhodnější možnost mateřské dovolené. Zde je opět ukázka toho, jak stát upřednostňuje to, aby ženy byly doma na mateřské dovolené s dětmi a ne muži, pro které je to finančně nevýhodné. V tomto duchu se pokračuje dále. Už jen tím, že stát podpoří z finančního hlediska více ty rodiny, ve kterých se rozhodnou partneři, že bude doma žena s dětmi, jsou ženy více „nuceny“ zůstat doma. Je to stále ten stejný stereotyp, žena je v soukromé sféře a muž v té veřejné, vydělává peníze a živí rodinu. Pokud by se rodiče rozhodli pro opačný model, tak se jim od státu nedostane takové finanční podpory, jako kdyby se rozhodli pro tradiční cestu, a to, že ženy zůstane doma s dětmi. Je to stále tím, že ženám jsou přisuzovány znalosti a schopnosti, které mají „vrozené“, ohledně péče o dítě a o domácnost a vůbec je jim určena pečovatelská úloha. Argumenty poslankyně Páralové se nesou sice v duchu rovnosti, možnost, aby byl otec doma s dětmi (přeformulování ustanovení, ve kterém je muž-otec diskriminován), ale to by podle znění zákona znamenalo, že by rodina přišla o možnost výhodnější mateřské dovolené, kterou jí zákon umožňuje. Je to opět snaha státu, který zákony vytváří „zatlačit“ ženy do domácnosti. Dají jim výhodnější finanční situaci než muži a je to tím dané. Většina párů si vybere tuto možnost, jelikož jsou závislí na finanční pomoci státu. Opět stát podporuje tradiční rozdělení rolí v rodině podle genderu tím, že finančně pomáhá ženám více.

Dále pokračovala paní poslankyně dosti tvrdou kritikou vlády, která se podle ní nezabývá problémy, které vznikají po převzetí dítěte do náhradní péče. Velmi výstižný je její komentář, kterým opatřila „úřednické“ námitky, které vláda proti návrhu měla: „*Když se nechce, je to horší, než když se nemůže.*“ (stenografická zpráva, 2004). V současné právní úpravě totiž nemá ani jeden z rodičů při převzetí dítěte staršího než čtyři roky nárok na mateřskou ani rodičovskou dovolenou. „*Pokládám za velmi smutné, že vláda nepodporuje upevnění rodiny a neřeší současný neutěšený stav...*“ (stenografická zpráva, 2004).

Zatímco paní poslankyně kritizovala současný stav a podporovala nový návrh zákona, pan poslanec Josef Janeček z vládní strany KDU-ČSL jako hlavní a nejdůležitější myšlenku změny zákona považoval to, že možnost čerpat dovolenou by měli mít rodiče od okamžiku **převzetí** dítěte do náhradní péče. Že by tato možnost neměla být vázána na věk dítěte, jak

tomu bylo dříve.¹⁶ „V současné době je to tak, že takovou dovolenou mohou čerpat v případě, že ji začnou čerpat u dítěte, které je mladší osmi měsíci. My se domníváme, že tomu tak být nemá, že v případě, že to dítě převezmou, tak je to období, kdy dochází k velmi složitému procesu navazování kontaktu, vytváření citových vazeb, zabydlování se v cizím sociálním prostředí. Proto navrhuje, aby tato možnost čerpání této dovolené byla vázána nikoli na věk dítěte, ale na okamžik převzetí dítěte. To je ta filozofická změna, protože skutečně ten věk dítěte v tomto případě nehraje žádnou roli, ale vzniká ten problém v okamžiku převzetí dítěte bez ohledu na to, jestli mu je šest, osm, více měsíců nebo let. Tolik náš návrh.“ (stenografická zpráva, 2004). Na tomto citátu je krásně vidět, že v návrhu zákona nešlo poslancům jenom o rozpočet a o peníze a o výši dávek, jak tomu bylo vždy před tím¹⁷, kdy se debaty s tímto tématem točily jen a jen kolem toho důležitého slůvka „kolik“. Zde jde o princip a ne o peníze. Jelikož se jednalo také o návrh poslanců KDU-ČSL, kteří kladou velký důraz na tradiční rodinu (viz buržoazní model rodiny – teoretická část), je tento návrh provázen stereotypním uvažováním, resp. neřeší se zde diskriminace mužů – otců, kteří nemají nárok na takovou finanční podporu, jako ženy – matky. Dle měšťanského modelu rodiny, který KDU-ČSL zastává otec vydělává, ekonomicky zajišťuje rodinu a matka vytváří domácí prostředí a pečuje o děti. Role v takové rodině jsou rozděleny na základě genderu. Jelikož podle rétoriky lidovců je více než žádoucí, aby byla doma s dětmi žena, a to až do jejich školního věku, ne-li déle, tak vlastně možnost otcovství – aktivního, jak se o něm hovoří dnes (kdy se otec účastní na výchově, popř. je na rodičovské dovolené...) nereflktují.

V obecné části důvodové zprávy k tomuto návrhu zákona se píše, že je v nejlepším zájmu jak rodičů, tak i dětí, aby se rozšířila možnost čerpat mateřskou dovolenou i na případy dětí, které jsou starší než 8 měsíců. Argumentuje se zde vytvořením citové vazby, která trvá déle a také tím, že problémy se objevují až po delším soužití. Zajímavé je, že se zde používá generické maskulinum: „...náhradní rodič v případě potřeby vzal na počátku náhradní rodinné péče mateřskou dovolenou spojenou s peněžitou pomocí v mateřství, a měl tak příležitost trávit v tomto rozhodujícím období s dítětem více času než kdyby musel nadále chodit do zaměstnání.“ Nebo „Potřeba rodiče vzít si několikaměsíční mateřskou dovolenou“. (Holář, Janeček, Kvapil, 2004). Mluví se zde v generickém maskulinu a o mateřské dovolené a o

¹⁶ podle právní úpravy před tímto návrhem bylo možné čerpat mateřskou dovolenou v případech, kdy bylo dítě převzato do péče nahrazující péči rodičů (osvojení, pěstounská péče a poručnictví) v délce 22 týdnů, resp. 31 týdnů, ale bylo to omezeno věkovou hranicí dítěte, která činila 8 měsíců. § 11 odst.2 zákon č. 65/1968 Sb. ve znění pozdějších předpisů

¹⁷ před tím – myslím tím v debatách, které jsem analyzovala ve své práci.

příspěvku v mateřství jedním dechem.¹⁸ Plyne z toho, že „rodičem“, který se stará o nový přírůstek do rodiny je automaticky žena - matka, přestože se o ní mluví v generickém maskulinu, resp. je nazývána rodičem. Dále v textu se již hovoří o zaměstnankyni, která je na mateřské dovolené. Pokud se používá termín „rodič“, tak je to vždy rodič (generické maskulinum), který je na mateřské dovolené, tedy jedná se o ženu – matku (viz citace výše).

Také z důvodové zprávy plyne, že je v nejlepší zájmu společnosti vytvořit rodinám, které si vezmou do náhradní péče dítě, co nejlepší podmínky pro to, aby ze svěřeného dítěte mohli vychovat člověka, který bude v dospělosti schopný zařadit se do běžné společnosti. Takže stát by se měl (podle tohoto návrhu) starat o rodiny s dětmi, neboť to jsou ony, kdo ponese jak kulturní tak symbolický kapitál do budoucnosti a je na současné generaci, jaké vytvoří podmínky pro růst a vývoj osobností malých a mladých lidí. O peněžité pomoci i pro zaměstnance, ne pouze pro zaměstnankyni, se hovoří až ve fázi, kdy se uznává rodičovský příspěvek. V první fázi, kdy se automaticky předpokládá, že doma bude žena – matka, se hovoří o zaměstnankyni.

System je nastaven nespravedlivě vůči jednotlivým pohlavím.

Ministr práce a sociálních věcí reagoval na kritiku poslankyně Páralové okamžitě, ale pouze na rovině velmi obecné, že se sociálními tématy vláda zabývá, že jí samozřejmě zajímají rodiny s dětmi a že připravují nový zákon. V tomto duchu byl jeho příspěvek. Nic konkrétního k navrhované změně neřekl, ani nezmínil důvody, proč vláda návrh nepodpořila. Zde si ministr práce a sociálních věcí odporuje, když tvrdí, že se o problematiku rodin a sociální politiku obecně vláda velmi zajímá a přitom neuvede argumenty, proč nepodpořit tento návrh.

Každopádně návrh byl s dílčími pozměňovacími návrhy přijat a schválen jak poslaneckou sněmovnou, tak Senátem České republiky a nakonec podepsán prezidentem.

Sněmovní tisk č. 658

Při projednávání sněmovního tisku č. 658 byl v Poslanecké sněmovně velký hluk, místopředseda PSP ČR musel několikrát velmi důrazně ukázněvat jednotlivé poslance. Několikrát musel přerušit hovořícího, aby nastolil ve sněmovně klid, potřebný k projednání a

¹⁸ Podle zákoníku práce § 159 odstavce 1 se poskytuje mateřská dovolená zaměstnankyni, nikoli zaměstnanci. Zde je to explicitně napsáno.

následnému schválení důležité novely zákona o státní sociální podpoře. Jeho připomínky k chování ať už jednotlivých poslanců, nebo skupinek poslanců a poslankyň zaznívaly téměř po každém výstupu, několikrát bylo třeba i přerušit hovořícího. Nejednalo se pouze o jeden den, ale sněmovní tisk č. 658 byl projednáván v několika dnech a také v průběhu jednoho dne byl několikrát přerušeno jednání na několik hodin a pak se k němu navrátili, ale neukázněnost a hluk trval. Nebylo to ani autoritou místopředsedů, jelikož se jich vystříдалo po dobu projednávání zmíněného sněmovního tisku více, kdyby ano neměl by autoritu nikdo. Spíše se asi jednalo o téma, které poslance nezaujalo. (Několik ukázek v poznámkách pod čarou č. ¹⁹, ²⁰, ²¹).

Velmi zajímavé na této debatě je fakt, že se jí účastní pouze ženy. Jedná se o zástupkyně téměř všech politických stran, ale jsou to pouze ženy. Jejich argumenty jsou konkrétní, konstruktivní a neútočné. Je zde vidět snaha o řešení „problému“. Jednu výjimku tvoří muž, pan Janeček z KDU-ČSL, který ovšem pouze opravuje odhad nákladu na státní rozpočet, pokud by byla novela schválena (viz níže). Takže pokud níže v textu používám pouze slovo „poslankyně“ a ne „poslanci a poslankyně“, tak je to dáno pouze tím, že se v debatě mužské jméno nad věcnými připomínkami k návrhu neobjevilo ani jednou.

¹⁹ „Paní kolegyně, promiňte, já vás přeruším. Prosím znovu sněmovnu o klid. V takové atmosféře se nedá jednat. Řekl bych, že to ani není důstojné Poslanecké sněmovny. Pokud máte jiné téma k řešení, tak je řešte mimo sněmovnu, v předsálí. Děkuji.“ Místopředseda PSP ČR Vojtěch Filip, 18.6.2004

²⁰ „Paní kolegyně, musím znovu požádat sněmovnu o klid, a to jak vaše stranické kolegy, tak i kolegy z koaličních řad. Prosím, aby předsedové klubů vyjednávali své vztahy raději v předsálí, protože si myslím, že nejednají v tuto chvíli o státní sociální podpoře. Ještě tedy chvíli počkáme.“ Místopředseda PSP ČR Vojtěch Filip, 18.6.2004

²¹ „Ještě předtím, než skutečně dám slovo navrhovatelce nebo zpravodajce, požádám pana předsedu výboru pro sociální politiku a zdravotnictví poslance Krákoru a pana kolegu Janečka, aby neobtěžovali paní ministryni Emmerovou a začali se věnovat projednávanému bodu číslo 47. Nevím, jestli mě pan kolega Janeček neslyšel... Zároveň požádám Sněmovnu o klid. Věřím, že všichni ti, kteří se ještě nesoustředili na projednávaný bod, ukončí své diskuse. Věřím, že už všichni, kteří měli jiné zájmy než projednávaný bod 47, se posadí na svá místa. Věřím, že i klub ODS opustí místo kolem pana předsedy výboru pro obranu a bezpečnost a začne se věnovat bodu 47. Věřím, že je jistě zajímavé to, co si pan kolega Říman a Benda prohlížejí. Věřím, že i předseda zahraničního výboru zaujme místo ve své lavici a nebude zdržovat pana místopředsedu vlády Škromacha. Věřím, že už tuto hladinu hluku bude zástupkyně navrhovatelů schopna překřičet.“ Místopředseda PSP ČR Vojtěch Filip, 3.11.2004

Poslankyně ČSSD Jarmila Boháčková představovala navrhovanou změnu zmíněného zákona o státní sociální podpoře se slovy, že změna reaguje na potřeby rodičů při sledování rodinných a profesních rolí. *„Stávající úprava rodičovského příspěvku podle zákona č. 117/95 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, konstruuje rodičovský příspěvek spíše jako dávku kompenzující individuální rodičovskou péči o dítě. Změna, která platí od 1. ledna 2004, současně umožňuje, aby rodič vykonával výdělečnou činnost do neomezené výše, pokud zajistí výkon řádné osobní a celodenní péče o dítě jinou osobou. Toto opatření sice výrazně usnadnilo možnost pečujícího rodiče vykonávat současně zaměstnání, na druhé straně trvají některé bariéry v podpoře této skutečnosti a slučitelnosti, k nimž patří zejména omezení počtu dní, které dítě může strávit v mateřské škole.“* (stenografická zpráva, 2005). Ovšem vidí v současném systému stále ještě chyby, které se snaží novým návrhem v Poslanecké sněmovně ještě napravit. Inspirací jim byly Skandinávské země a Západní Evropa, resp. jiné země Evropské Unie, kde je rodičovský příspěvek dáván rodičům automaticky a je na nich, jak zajistí péči o dítě, když budou pracovat. Nebaví se zde o finanční stránce, ale o principu, který by bylo dobré adaptovat na naše podmínky tak, aby to co nejvíce usnadnilo život zejména mladým rodinám s dětmi.

Tímto návrhem by se změnila konstrukce rodičovského příspěvku, což by zatížilo státní rozpočet, což je dodáváno hned po slovech, která říká poslankyně Boháčková (ČSSD) o opatřeních na poli slučitelnosti práce a rodiny, o kterou má vládní politika v oblasti rodinné politiky eminentní zájem.

Pokud dojde ke změně v možnosti navštěvovat mateřskou školu tříletými (a staršími) dětmi, tak se ovšem (a samozřejmě) nic nemění na docházce do jeslí, která má stále trvat – pouze pět kalendářních dní v kalendářním měsíci. Na toto navazuje poslankyně Páralová z ODS. Upozorňuje na některé praktické a konkrétní problémy, které by mohly nastat, pokud by byl návrh přijat. Zejména na to, že čtyři hodiny denně je velké omezení např. rodičů, kteří mají již vyjednáno, že pracují jeden den v týdnu, po tento den je dítě v mateřské škole. Dle právního výkladu navrhovaného znění by nebylo možné tuto dobu za den prodloužit, aniž by se porušil zákon. Tak navrhuje poslankyně, aby se návrh pozměnil tak, že by se stanovil počet hodin za měsíc. *„Je třeba zvážit, že každá rodina je jiná, každá rodina má jiné podmínky a každé dítě je jiné. Jedno dítě snáší pobyt ve školce velmi dobře, jiné nikoli. Když už je úprava rodičovského příspěvku takto rozvolněna a když se navrhuje další navýšení finančních prostředků na předškolní zařízení, nabízí se úvaha, zda pobyt dítěte v předškolním zařízení*

neomezit maximálně pouze počtem hodin za měsíc. Vyšlo by to podle mého názoru nastejno. To by umožnilo rodinám i předškolním zařízení řešit konkrétní situace tak, aby to bylo pro dítě optimální, neboť šedivá je teorie a zelený strom života.“ (stenografická zpráva, 2005). Je to ukázka konkrétního návrhu a také pozitivního přístupu a snahy řešit danou situaci. Poslankyně také napadá argument, že toto opatření je vhodné pro děti od tří let, tedy předškolního věku, jak o něm hovoří zákonodárkyně v uvedené diskuzi, a je nevhodné pro děti, které by navštěvovaly jesle. Děti, které nepravidelně navštěvují jesle jsou stejně stresovány jako děti, které navštěvují mateřskou školu. Děti mladších tří let se však ustanovení netýká. Proč? To předkladatelé nezodpověděli.

Objevuje se i pomoc sociálního státu v oblasti péče a socializace dětí. Nejedná se pouze o finanční výpomoc, ale o možnost rodičů na rodičovské dovolené nastoupit do práce, i když jen na částečný úvazek a dítě může navštěvovat omezeně předškolní zařízení.

Dále hovoří o již přijatých novelách ohledně rodičovského příspěvku. Mluví o rodičích, později se její argumenty začínají týkat „maminek – a samozřejmě také otců“, už ne rodičů obecně, nebo „maminek a tatínků“, nebo „matek a otců“ a tvary sloves za slovy „maminek – a samozřejmě otců“ jsou v ženském rodě, což tedy znamená, že na rodičovské dovolené jsou maminky. Během dokončení souvětí již hovoří pouze o maminkách: „...*ustanovení, které umožňuje maminkám - a samozřejmě také otcům - které pečují o dítě, svěřit dítě jiné zletilé osobě v době, kdy jsou výdělečně činné, a současně neomezená možnost přivýdělků znamená, že všechny maminky, které nastoupily do zaměstnání a rodičovský příspěvek nepobíraly, jej nově mohou pobírat.*“ (stenografická zpráva, 2005). Dále již poslankyně pokračuje v duchu konzervativní politiky. Snaží se přesvědčit, že to, aby ženy zůstaly doma s dětmi, je to nejlepší řešení. Sice hovoří o otcích, ale již citově zabarvené slovíčko „maminka“ a vedle neutrální „otec“ naznačuje, že matka je lépe vybavena zůstat doma s dětmi a poskytnout jim odpovídající péči. Kritizuje návrh z perspektivy toho, že v roce, kdy byl zákon o státní sociální podpoře přijat (1995), byla snaha odbourat kolektivní výchovu dítěte a nahradit ji výchovou individuální – v rodině (další rys konzervativní politiky, snaha o to, aby se rodina sama postarala o výchovu a vzdělání-primární- svých dětí. Snaží se přenést zodpovědnost na rodiny – zejména matky. Přitom jim nehodlá nijakým způsobem finančně pomoci). Podle ní došlo po přijetí tohoto zákona k příznivému jevu: „*totiž došlo ke zrušení mnoha předškolních zařízení a nejmenší dětičky začaly trávit svůj čas se svými maminkami. Psychologové říkají, že citový život dítěte se vyvíjí do tří až čtyř let jeho věku, a proto je ideální, pokud děti tráví svůj*

raný věk s matkou.“ (stenografická zpráva, 2005). Kde jsou otcové? Děti nepotřebují trávit čas se svými otci? Vyvstává opět na povrch argumentační rovina pravicových stran, které kladou na otce břímě vydělávání peněz a na matku nakládají povinnost pečovat o nejmenší děti, být doma s nimi, jelikož to je pro jejich psychický vývoj nejlepší. Tím jí znemožňují návrat ke své kariéře, resp. obecně návrat k činnosti a působení ve veřejné sféře. Opět se vracejí k buržoaznímu typu rodiny, na který se snaží navázat. Najednou otcové zmizeli z argumentace paní poslankyně Páralové a zůstaly zde pouze matky. Dále hovoří o tom, že je novela diskriminační a asociální. Diskriminační proto, že je nové řešení přístupné pouze bohatým rodinám: „...zákon umožňuje **matkám a samozřejmě také otcům** svěřit dítě jiné zletilé osobě v době, kdy jsou výdělečně činní...“ (stenografická zpráva, 2005) a to mohou pouze zámožnější rodiny, které si mohou zaplatit „paní na hlídání“. Na této ukázce je opět vidět, že muž je více spojován s prací ve veřejné sféře a vyděláváním peněz než žena. Zde paní poslankyně zmiňuje „samozřejmě také otce“, jedná se totiž o práci mimo domov, která je stereotypně přisuzována mužům. Před tím, ani potom (viz níže) již otce jako pečovatele o děti doma nezmiňuje a užívá pouze citově zabarvené slovo „maminka“. Tatínek nezaznělo ani jednou, vždy to byl „samozřejmě také otec“, ale samozřejmě to z její další rétoriky nebylo. Pokračuje ve své argumentaci o diskriminaci a škodlivost navrhované novely tím, že: „...diskriminuje rodiny, které nemají nikoho, kdo by jim dítě pohlídal, a jejichž příjem je takový, že si hlídací paní nemohou z finančních důvodů dovolit. U chudších rodin se lze obávat návratu ke starým časům, kdy celá rodina dřela na poli a o děti se staral senilní dědeček.“ (stenografická zpráva, 2005). Tento výrok vyvolal v Poslanecké sněmovně velkou vlnu hlasitého nesouhlasu. Její pravicová strana prosazuje na poli sociální politiky starý měšťanský model rodiny, resp. měšťanskou dělbu rolí, když prosazuje, aby matka zůstávala s dětmi doma a otec pracoval. Svým výrokem poukazuje na model rodiny „tradiční“ (Horský, Seligová, 1999), kdy pracovaly ženy jako muži podle potřeby.

Když dále hovoří o druhém důvodu, proč se jí nový zákon zdá diskriminační, hovoří již pouze o maminkách: „Za druhé zákon vůbec nepamatuje na maminky, které se obětavě starají o zdravotně postižené dítě a pobírají příspěvek při péči o osobu blízkou“ (stenografická zpráva, 2005). Zde už to jsou jenom maminky, kdo pečují o zdravotně postižené děti. Otcové se zase vytratili z jejích argumentů. Jedná se o péči a o domácí prostředí, tak „samozřejmě otec“ mizí do veřejné sféry, kde je jeho místo a s postiženým nebo nemocným dítětem doma zůstává matka.

Argumentační rovina pravicové poslankyně je založena na prosazování klasického modelu buržoazní rodiny, kde je dělba rolí v domácnosti rozdělena podle genderu. Genderové rozdělení práce ve společenské reprodukci a v péči o dítě zejména může být nahlíženo jako funkční/účelné pro kapitál/jmění, pro sociální stát a pro muže, kteří kolektivně nechali dobrovolně péči o dítě na ženách, tím se osvobodily pro lukrativnější /výhodnější aktivity. To ale neznamená, že toto rozdělení práce je také účelné pro ženy.

8. Shrnutí

Ve 4. volebním období jsem předpokládala výrazný posun argumentace oproti prvnímu volebnímu období, ke kterému ovšem nedošlo v takové míře, kterou jsem očekávala. Stále v oblasti sociální a rodinné mají důležité slovo KDU-ČSL, kteří nezastírají, že podle nich je nejlepší model rodiny ten klasický, buržoazní, kdy otec ekonomicky zajišťuje rodinu a matka vytváří domácí prostředí a pečuje o děti. Aktivní otcovství vůbec nereflektují.

Sledovala jsem také nakonec, i když jsem to původně neměla v plánu, kolikrát vystoupili muži a ženy. Poměr mluvčích mužů byl stále vyšší než žen v prvních třech volebních obdobích. V posledním období se síly vyrovnaly, resp. dokonce ženy byly v převaze. Ovšem je třeba také rozlišit, zda hovořili jednotliví mluvčí k tématu, či nikoli. V prvním volebním období k tématu hovořili za pravicové strany pouze muži. Za levici převážně ženy. V dalších dvou obdobích byly síly vyrovnanější, co se hovoru k tématu týče. V posledním 4. volebním období jsem zaznamenala v tomto směru změnu v tom, že hovořily ženy více než muži, obecně i k tématu. Viz. tabulka níže. V jedné z debat ve 4. volebním období hovořily pouze ženy k danému tématu a návrhu. Vypadá to, že mluvčí v naší Poslanecké sněmovně se diferencují podle témat. Téma rodiny, rodičovství, dětí a sociální politika obecně, je zřejmě téma, které reflektují více ženy, alespoň je v našem Parlamentu taková tendence. Pohled na parlamentní debaty v budoucnu nám ukáže, zda tato tendence pokračuje, či nikoli.

V tabulce poměr mluvčích podle genderu v celkovém pohledu na diskuzi. Nikoli tematicky diferencované.

	obecně	obecně	k tématu	k tématu
	muži	ženy	muži	ženy
1. volební období	8 73%	3 27%	6 67%	3 33%
2. volební období	6 75%	2 25%	4 67%	2 33%
3. volební období	10 83%	2 17%	1 50%	1 50%
4. volební období	3 37%	5 63%	2 33%	4 67%

V debatách v Parlamentu České republiky se objevovalo pojetí rodičovství jako záležitost matky, resp. aktivní rodičovství, spojené s péčí o děti. Poslanci přistupují různě k rodičovství ženy a muže. Ženě je připisováno rodičovství aktivní, muži pasivní, resp. není ve stejné pozici, jako žena, pokud chce zůstat doma s dětmi a nechodit do zaměstnání. V tomto jsou ženy nadále „zvýhodněny“. Poslanci a poslankyně nejenže zakládají své argumenty na stereotypch kulturně zakořeněných, ale také pečlivě rozdělují veřejnou sféru od soukromé, resp. „práci“ a „rodinu“, jak o tomto modelu píše Leira (1992). Leira tvrdí, že je nutno překonat propast, která mezi prací a rodinou je. To se v našem Parlamentu nediskutovalo, tendence byla spíše opačná. Koncepty mateřství se objevovaly v diskuzích velmi zřídka. Nicméně snaha pravicových stran o návrat k měšťanskému modelu rodiny je patrný a prolíná se všemi volebními obdobími.

ZÁVĚRY

„Je však zarážející, jak málo se naše společenské vědy zajímají o podmínky reálného naplnění funkcí očekávaných od rodiny. Zdá se, že konzervativní deklarace stejně jako postmoderní adorace ženské morální převahy jsou záležitostmi intelektuální elity, a to jen její určité části. Převážná část populace se zmítá mezi snem o harmonické rodině a realitou mimořádně vysoké, dobrovolně i ekonomickým tlakem vynucené zaměstnanosti žen. Povinností sociálních věd pak ovšem je hledat odpověď na kantovsky položenou otázku „Jak je fungující rodina možná?“ (Havelková, 1995: 28).

Mým cílem nebylo zodpovědět „kantovskou“ otázku, přestože by mě nadmíru zajímala odpověď na ni, kdybych se vydala tímto směrem. Já jsem se vydala jinou cestou, a to, jak se staví naši zákonodárci/kyně k mateřství, k matkám a jejich dětem. Odpovědi na tyto, a nejen tyto, otázky jsem hledala v parlamentních debatách, jelikož to jsou přímé prameny a lze v nich najít explicitně vyslovené názory našich reprezentantů v PSP ČR, které se následně odrážejí v legislativě a tvoří pravidla, podle kterých pak naše společnost funguje. Původně bylo mým záměrem zkoumat koncepty mateřství, které ale nebyly na půdě poslanecké sněmovny vůbec diskutovány, o otcovství ani nemluvě, popřípadě jejich vývoj v čase, proto jsem do svého zkoumání zahrнула období od vzniku samostatné České republiky. Hovořilo se o rodině jako celku v souvislosti s přijímanými opatřeními na „zlepšení“ její situace ve společnosti. Materiál, který jsem před začátkem své práce vůbec neznala, mě přivedl tedy k posunu v mém zkoumání, rozšířilo se mi téma nejen na mateřství, ale na rodinu jako celek – tedy na přístup a argumentační rovinu poslankyň a poslanců při přijímání nových zákonů, resp. novel starých zákonů, které s sebou nutně nese další výdaje ze státního rozpočtu. Zajímalo mě, zda jejich argumenty byly spíše pro zlepšení postavení rodin, nebo pro menší schodek státního rozpočtu. Předpokládala jsem, že se budou zákonodárci/kyně více zajímat o sociální situaci rodin, zejména mladých rodin s dětmi, ale nebylo tomu tak. Resp. nevyplývalo to z jejich argumentace, která se v převážné většině točila kolem financí státu, který jich má málo, a další zvyšování např. přídavků na děti by zatížilo rozpočet neúnosným způsobem. To byla také věc, která mě přivedla k typologizaci argumentů na „finanční“ a „hodnotové“. Dělení je na první pohled velmi hrubé, nicméně se dá vnitřně členit, ale v zásadě argumenty byly dvojího typu. Jedni hovořili o finanční nevýhodnosti a druhí o tom, že rodiny s dětmi je třeba podporovat. Často se mi ovšem zdálo, že argumentace byla založena na příslušnosti

k opozici v PSP ČR, jak to všichni známe z médií – za každou cenu být proti a udělat z navrhovatele „toho špatného“.

Při své práci jsem zvolila metodu kvalitativní, analýzu argumentů. Všimla jsem si nejen obsahu řeči, ale i okolí a co se dělo při jednotlivých promluvách. Mám tím namysli častý šum ve sněmovně, ohlasy na jednotlivé příspěvky, neukázněnost poslanců. Reflektovala jsem i to, za jakých okolností k rušení docházelo, zda byli napomínání muži, či ženy (zde musím říci, že ženy nebyly napomenuty ani jednou, spíše se jednalo o muže, kteří svým chováním obtěžovali ženy, které byly u pultíku nebo přímo v lavicích). Myslím, že to byla správná volba, jelikož mi umožnila proniknout hlouběji do podstaty problémů, a ukázalo to přístup nejen jednoho poslance/kyně, který prezentoval svůj názor, ale celé sněmovny, a to nepřímým, jak zákonodárce daná problematika zajímala, resp. zda je zajímavá to, kdo zrovna hovoří. Materiál z tohoto hlediska byl vytěžen podle mého názoru maximálně, a to zejména po stránce tematické analýzy výroků vztahujících se k rodině, rolím v ní atd.. Sama jsem od stenoprotokolů čekala více informací, více možností k analýze, ale na dané téma byl materiál velmi chudý, tak jsem do analýzy zahrнула i to, co jsem původně vůbec neplánovala (např. zmíněné šumy, dynamika debaty atd.), které nakonec prohloubily možnost analýzy na další dimenze.

V záznamech z diskuzí v poslanecké sněmovně byl jasný posun od prvního volebního období, které bylo těsně „porevoluční“, a ve kterém se výrazové prostředky točily sice kolem rodiny a kolem toho, jak je základním pilířem státu. Jasně a explicitně ovšem zaznívaly argumenty, že je „žádoucí“, aby žena zůstávala doma s dětmi minimálně do jejich školního věku. Patrné byly tedy snahy dostat ženy mimo veřejnou sféru. Tíhu zodpovědnosti za uživení rodiny poslanci svými výroky kladli na muže. V dalších obdobích již tato rétorika ustupuje a výrazové prostředky se liší. Ovšem skryté sdělení je stále podobné. Již od 1. volebního období bylo jasně vyprofilované postavení levice versus pravice. Také muži versus ženy (muži hovořili za pravicové strany a ženy za levicové – v 1. debatě z roku 1993). V dalších obdobích se rozdělení mluvčích podle genderu změnilo. Více se debat účastnily ženy, tím myslím debaty o daném tématu rodiny, rodičovství atd. Resp. se méně o daném tématu bavili muži. Až do 4. volebního období bylo žen (mluvčích) stále méně než mužů v celkovém počtu mluvčích v dané debatě. V poslední mnou analyzované diskuzi se dokonce účastnily pouze ženy, do diskuze přispívali samozřejmě i muži, ale nikoli k mnou sledovanému tématu. V dalších volebních obdobích, zejména v posledním, se již diskutovala otázka rovného

přístupu k oběma rodičům, resp. dokonce diskriminace mužů, což považuji za posun významný.

Právě kvalitativní přístup mi umožnil postihnout rétoriku. Zajímavé se mi zdálo zastoupení mužů a žen v diskuzích a to, jakou věnovaly tématu pozornost. Pokud hovořil muž, byl to většinou ministr práce a sociálních věcí, který obhajoval návrh vlády, nebo zástupce KDU-ČSL, což je strana, která lpí na buržoazním modelu rodiny do dneška. Ženy argumentovaly konstruktivněji, než muži a ženy z „levicových“ stran opět konstruktivněji než ženy z „pravicových“ stran. Jejich konstruktivnost jsem viděla v tom, že lépe dovedly popsat obyčejný denní život, hovořily o konkrétních případech, kde by se dalo pomoci a hlavně, jakým způsobem by se mělo pomáhat. Ovšem navzdory pravolevému dělení ve výsledku obě strany argumentují na základě silně zakořeněných genderových a kulturních stereotypů a přesvědčení o rozdílných přístupech k rodičovství ženy a muže. V posledním volebním období již implicitněji, patrně je to z výrazových prostředků, zejména poslankyně Aleny Páralové, která velmi často používá slova jako „maminka a otec“, „dětičky“ atd.

Uvědomuji si, že jsem postihla úzké spektrum argumentace, což je způsobeno tím, že jsem vybrala pouze pět parlamentní debat v různých volebních obdobích. Spojoval je faktografický rámec. Nelze ji tedy zobecňovat na širší časové období ani na širší veřejnost, resp. na všechny poslance a poslankyně, což jsem zmiňovala již při výběru metody.

Přestože velké množství argumentů, které zazněly, byla finanční nevýhodnost pro stát, u všech návrhů převážila snaha pomoci rodinám a novely a návrhy byly schváleny a podepsány prezidentem republiky.

Péče je v diskuzích poslanců a poslankyň chápána jako věc soukromá, jako věc rodiny, zejména matek. Podle zákonodárců a zákonodárkyň je pro děti prospěšnější, když výchovu zajišťují rodiče sami, a to co nejdéle to je možné. V posledním volebním období se objevují i konkrétní návrhy, jak péči o nejmenší děti rodičům ulehčit. Nejedná se tedy pouze o finanční pomoc rodinám. U některých pravicových poslanců a poslankyň převažuje názor, že odbourání kolektivní výchovy v předškolním věku je velmi prospěšné jak pro matky, tak pro děti. Převažuje snaha o odsun péče o děti do soukromé sféry rodiny.

LITERATURA:

- CRITTENDEN, ANN. (2001). *The price of motherhood. Why the Most Important Job in the World Is Still the Least Valued*. 1st ed. New York:Henry Holt and company. ISBN 0-8050-6619-5
- FRIEDAN, BETTY. (2002). *Feminine mystique*. Z angl. přel. KOČOVÁ, JAROSLAVA. 1. vyd. Praha: Pragma, (přel. z: *The feminine mystique*. 1983). ISBN 80-7205-893-2
- HORSKÝ JAN, SELIGOVÁ, MARKÉTA. (1999). *Rodina našich předků*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, Edice: Knižnice Dějin a současnosti, sv. 2. ISBN 80-7106-195-6
- OAKLEY, ANN. (2000). *Pohlaví, gender a společnost*. Z angličtiny přel. MILENA POLÁČKOVÁ A MARTIN POLÁČEK. 1. vyd. Praha: Portál, ISBN 80-7178-403-6
- REINHARZ, SHULAMIT. (1992). „Feminist Content Analysis“. In *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press. ISBN: 0195073851
- ŠIMŮNKOVÁ, ALENA. (1997). *Statut, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti 19. století*. Český časopis historický 1. s. 55 - 109
- HAVELKOVÁ, HANA. (1995) . „Dimenze „gender“ ve vztahu veřejné a soukromé sféry“. *Sociologický časopis* 1. s. 25-38.
- LEIRA, ARNLAUG. (1992). „Models of motherhood“. In *Welfare state and working mothers*. Cambridge : Cambridge University Press. ISBN: 0521571294
- POTŮČEK, MARTIN. (2005). „Sociální politika“. In *Veřejná politika*. Z angl. Přeložili BOUŠKOVÁ, DAGMAR, FRIČ, PAVOL, HLOUŠKOVÁ, HANA, POTŮČEK, MARTIN. Vydání neuvedeno: Praha: SLON, ISBN 80-86429-50-4.
- VEČEŘA, MILOŠ. (1996). *Sociální stát*. 2. vyd. Praha: SLON, ISBN 80-85850-16-8
- DISMAN, MIROSLAV. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha: Karolinum, ISBN: 80-246-0139-7.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Rodina* (online). Cit. 2005-05-01. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/clanek.php?lg=1&id=4>

Zákon č.65/1965 Sb., zákoník práce, §§ 153-162, *Sbírka zákonů 1965*, částka 32, str. 385-386

Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění. *Sbírka zákonů 1968*, částka 27, str. 248-254

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, *Sbírka zákonů 1995*, částka 31, str. 1634-1653.

Zákon č. 155/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 65/1965 Sb., ve znění pozdějších předpisů a některé další zákony, §§ 157-160, *Sbírka zákonů 2000*, částka 49, str. 2312-2314

Vyhláška č. 288/2003 Sb., kterou se stanoví práce a pracoviště, které jsou těhotným ženám, kojícím ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvím a podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodu přípravy na povolání, *Sbírka zákonů 2003*, částka 97, str. 4843-4853.

Zákon č. 169/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů, *Sbírka zákonů 2005*, částka 62, str. 3643-3644.

Stenografická zpráva Parlamentu České republiky, 1993, 13. schůze.

Stenografická zpráva Parlamentu České republiky, 1997, 12. a 13. schůze

Stenografická zpráva Parlamentu České republiky, 1998, 7. a 9. schůze

Stenografická zpráva Parlamentu České republiky, 2004, 37. a 41. schůze

Stenografická zpráva Parlamentu České republiky, 2005, 35., 37., 41. schůze

KLAUS, VÁCLAV, VODIČKA, JINDŘICH. (1993). „Důvodová zpráva“. In *Vládní návrh zákona ze dne 1993, kterým se mění a doplňuje zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.* (online). Cit. 2005-06-04. Dostupné na WWW. <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t049800.htm>

HOLÁŇ, VILÉM, JANEČEK, JOSEF, KVAPIL, TOMÁŠ. (2004) „Důvodová zpráva“. In *Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů.* (online). Cit. 2005-08-29. Dostupné na WWW. <http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?C=1323&T=k2002psp4t&E=doc>

